

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachterij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den kapitein der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Breda, met het opschrift: voor den Militairen Spectator.

VERHAAL

VAN DEN

PALEMBANGSCHEN OORLOG

VAN 1819—1821,

DOOR

A. MEIS,

Kapitein-Adjutant bij den Generaal-Majoor, Kommandant van het Nederlandsch Oost-Indische leger.

Langs den officiëlen weg is ons geworden een even belangrijk als keurig bewerkt verhaal van den Palembangschen oorlog. De schrijver van dat vertoog, de kapitein en adjudant A. Meis, doet zich daarmede kennen als een grondige onderzoeker en beoordeelaar der gebeurtenissen, welke zijne geëfende pen voor ons geschetst heeft, terwijl, blijkens de wijze van bearbeiding, het doel zijner bemoeijing strekt, om het grootstmogelijke licht te verspreiden over eene gebeurtenis, die naauw verknocht was aan de belangen van het moederland. Nog meer dan dat, tracht hij ook den aard der Oost-indische oorlogsvoering en der strijdkrachten en strijdmiddelen, welke men in gindsche gewesten te bekampen heeft, meer algemeen bekend te maken, en zodoende dat nut te stichten, dat de kennis der krijgsgeschiedenis kan wrochten.

In onzen eersten jaargang was reeds eene keurige schets geleverd van de expeditie van het jaar 1821 naar Palembang, welke thans door den kapitein Meis is vervolledigd met nog onbekende bijzonderheden. Een aanzienlijk aantal uitmuntend geteekende kaarten en plans is bij de copie gevoegd, die wij echter, welligt, niet zullen kunnen leveren, uithoofde der groote kosten welke daartoe gevorderd worden. Intusschen hebben wij gretig aangenomen het voorstel, om dit vertoog op te nemen in onze kolommen, ten einde daardoor de pogingen des verdienstelijken schrijvers, voor zooveel wij vermogten, bevorderlijk te wezen.

De opgave der bronnen, waarvan de kapitein Meis partij getrokken heeft tot het bewerken van zijn verhaal, kenmerkt den omvang van zijnen arbeid.

Die bronnen waren:

De officiële rapporten, voorhanden in het archief van het militaire departement.

Het officiële journaal door den generaal de Kock, gedurende de expeditie van 1821 aangehouden.

Het journaal, gedurende die expeditie aangehouden door den luitenant-kolonel Cochius, kommandant der genie bij de zelve.

De journalen door den kapitein-ingenieur van der Wyck, bij gelegenheid van deszelfs reis de Moessi op, in 1818, en van de expeditie in 1819, aangehouden.

Het werkje (schrijver ongenoemd) in 1823 over de expeditie van 1821 in het licht verschenen.

De Javasche couranten van de jaren 1819, 1820 en 1821.

De eerste jaargang van den Militairen Spectator.

Valentyn's oud en nieuw Oost-Indië.

Van Kampen, geschiedenis der Nederlanders buiten Europa.

Olivier, land- en zeetogten in Indië.

De Oosterling.

Veel is de schrijver verplicht aan de welwillende mededeeling van de heeren generaal-majoor Cochius, kommandant van het Indisch leger, en kolonel van der Wyck, directeur van fortificatiën en inspecteur van het korps sappeurs in Indië.

En hiermede bevelen wij dit vertoog aan de bijzondere aandacht onzer lezers, ons verzekerd houdende, dat, zoowel het nut als de verdiensten van dezen letterarbeid, op hoogen prijs zullen gesteld worden, terwijl wij ons gelukkig rekenen door deze bijdrage in staat gesteld te zijn, de krijgsgeschiedenis onzer O. I. gewesten, met eenige zeer belangrijke bladzijden aan te vullen.

De Redactie.

INLEIDING.

Even als vele andere vorsten in den *Oost-Indischen Archipel*, was de *Sultan van Palembang* sedert lang onderworpen en schatplichtig aan het Nederlandsch Gouvernement. Reeds in het jaar 1620 was een koopman van de O. I. Compagnie te *Palembang* gevestigd, en in 1639 werd, onder aanvoering van den Admiraal JOHAN VAN DER LAAN, eene expeditie tegen die plaats gezonden, om de Palembangers te straffen voor eenen op de compagnies-jagten, *de Jacatra* en *de Wachter*, verraderlijk gepleegden moord. Toen reeds waren voor den *kraton* (1) van *Palembang* en even boven het eiland *Gombora* versterkingen opgeworpen, welke door genoemden Admiraal zeer bewonderd werden, en niet dan met veel moeite veroverd konden worden. De compagnie maakte zich deze gelegenheid ten nutte, om met den vorst een voordeelig handelstractaat te sluiten en ter hoofdplaats eene versterkte factorij te vestigen. Tot in 1811 betaalde de Sultan zijne schatting in peper, tin, enz., en hadden de Nederlanders eene versterkte factorij met eene militaire bezetting en een burgerlijk regtsgebied ter hoofdplaats *Palembang*.

De Gouverneur-Generaal van *Britsch-Indië*, LORD MINTO, het besluit genomen hebbende om *Java* te veroveren, zond den heer RAFFLES, die de impulsie tot dezen stouten stap had gegeven, naar *Malakka* vooruit, om daar voorloopig de meest doelmatige beschikkingen voor te bereiden, en tevens opening aan de onderscheidene Nederlandsche vorsten en hoofden in den *Nederlandsch-Indischen Archipel* te doen, met inzicht, om hunne trouw aan het toenmalig gouvernement te polsen en den invloed der Britsche regering meer en meer veld te doen winnen. En zoo werd ook de *Sultan van Palembang*, MACHMOED-BADAR-OEDIN, door den heer RAFFLES aangespoord om met de Nederlanders te breken en den Engelschen aan te kleven.

Weinig geneigd tot het laatste, was hij zulks helaas! maar al te zeer tot het eerste. — De tijd scheen hem gekomen om zich geheel onafhankelijk te maken, en in dit voornemen werd hij niet weinig gesterkt door zijnen oudsten zoon, den *Pangerang-Ratoe*, alsmede door zekeren *Demang OSMAN*, eenen tot het Islamismus overgeganen Chinees, die veel invloed op hun verworven had.

Door list wist BADAR-OEDIN zich met een groot gewapend gevolg toegang binnen de versterking der Nederlandsche factorij te verschaffen, en vervolgens de bezetting, zijnde 110 man sterk, te bewegen om zich op kleine, door hem geleverde, vaartuigen, te doen inschepen, onder voorwendsel van haar

naar *Java* te zullen overbrengen. Aan den mond van de rivier *Soensang*, nabij den eveneens genoemden kampong gekomen, werden deze, niets kwaads vermoedende, ongelukkig, op verstrooide kleine vaartuigen verdeeld en ongewapend zijnde, op des sultans bevel, eensklaps overvallen en wreed-aardiglijk vermoord. Slechts één hunner, WILLEM VAN DE WETERINGBULS, bleef van deze slagting gespaard. — BADAR-OEDIN heeft later getracht zich in ons oog van dit gruwelstuk te verschoonen, door zich te beroepen op eene uitdrukking, in eenen van RAFFLES brieven, en aldus luidende: «*be-king habis dengan orang wolanda.*» Wij willen hier niet beoordeelen in hoe verre deze, voor eene kwaadaardige uitlegging vatbare, uitdrukking eenen blaam over het karakter van RAFFLES werpt; maar zooveel is zeker, dat de Sultan den moord niet zoude bevolen hebben, wanneer zijn eigen bloedorst hem daartoe niet hadde aangespoord; want zijn volgend gedrag heeft immers getoond, dat hij, *alstoen*, niet schroomde zich de ontevredenheid der Engelschen op den hals te halen.

Zagen de Engelschen hunne aanblazingen, met betrekking tot *Palembang*, nu in zoo verre bekrond, dat het Nederlandsch gezag daar om verre geworpen was, het *hunne* was er nog niet voor in de plaats gesteld: de Sultan beschouwde zich als van alle vreemde banden ontslagen, en weigerde voortaan de levering van tin uit de mijnen van het hem toebehoorende eiland *Banka*.

Dit was, meer dan de verontwaardiging over de verfoeijelijke vermoording der Nederlandsche bezetting, de oorzaak, waarom in 1812, onder den met roem bekenden Engelschen Generaal GILLESPIE, eene expeditie voor *Palembang* verscheen. De Sultan vlood op hare aannadering naar de binnenlanden, zijne schatten met zich voerende; de Engelschen namen bezit van de hoofdplaats, verklaarden Sultan MACHMOED-BADAR-OEDIN van zijne waardigheid vervallen, en riepen in deszelfs plaats zijnen jongeren broeder, ACHMAT-NAYAM-OEDIN tot Sultan uit: met dezen een contract sluitende, waarbij het grondbezit van *Banka*, *Billiton* en aanhorige kleine eilanden in volle souvereiniteit aan de Engelschen werd afgestaan. ACHMAT-NAYAM-OEDIN voerde tot dit tijdstip den titel van *Pangerang-Adipattie*, naar de toenmalige staatsregeling van *Palembang* eerste dignitaris van het rijk beteekenende. Sommige bevoegde beoordeelaars houden ook hem voor niet onschuldig aan den in 1811 gepleegden moord.

Na het sluiten van dit contract vertrok de generaal GILLESPIE aan het hoofd der militaire magt naar *Banka*, om bezit van dit eiland te nemen, — te *Palembang* eene bezitting van 100 man latende. Aan de hoofdplaats van het eiland *Banka* gaf hij, naar den Gouverneur-Generaal van *Britsch-Indië*, Lord MINTO, den naam van *Minto*, die onder het Nederlandsch

(1) *Kraton* en *Dalm* zijn twee woorden, welke in den zin van vorstelijk verblijf verwisseld kunnen worden.

bestuur veranderd is in *Muntok*. Hij stelde nu kapitein MEARES tot Resident over *Banka* en *Palembang* aan, en dezen eene genoegzame militaire magt latende, keerde hij met het overige der expeditie naar *Java* terug. Verlangt men de bijzonderheden der expeditie naar *Palembang*, onder den generaal GILLESPIE, te kennen, dan gelieve men het werk van den Engelschen Majoor THORN, *Memoire of the Conquest of Java, in 1811*, ter hand te nemen.

De Ex-sultan verschanste zich op eenige dagreizen boven *Palembang* te *Boeaya-Lango*, eenen kampong aan de *Moessi*, en belette daar den afvoer van producten en levensmiddelen naar de hoofdplaats; hetwelk kapitein MEARES, na regeling op den loop van zaken te *Banka* gesteld te hebben, deed besluiten, hem met al de beschikbare magt van *Banka* en *Palembang* en met eene belangrijke ondersteuning van den regerenden Sultan te ontmoet te trekken. Spoedig maakte kapitein MEARES zich meester van de vijandelijke werken; maar daarbij eene gevaarlijke wond in den buik bekomen hebbende, zag hij zich genoodzaakt van de verdere vervolging van den Sultan af te zien, en zich eerst naar *Palembang* en vervolgens naar *Banka* te doen terugvoeren, waar ter plaatse hij kort daarna aan de gevolgen zijner verwonding overleed.

De Ex-sultan was inmiddels hooger op naar *Moeara-Rawas* gelogen en verschanste zich daar op nieuw.

Mogt men de inname der nieuwe versterkingen, ingeval eene tweede expeditie tegen den Ex-sultan optrok, al voor zeker houden, dan bleef het toch altijd zeer onwaarschijnlijk, dat men zijnen persoon zoude meester worden, en zoolang dit het geval niet was, konde hij, allerwege van eenen talrijken ahang verzekerd, in de voor Europesche troepen onherbergzame binnenlanden, op iedere plaats dezelfde moeilijkheden hernieuwen, en zoude hij gewis niet rusten, met het gezag van den regerenden Sultan, dat toch reeds niet veel meer dan eene ijdele schaduw was, daar deze noch geldmiddelen, noch zielskracht bezat, meer en meer te ondermijnen.

Deze overwegingen deden den vervanger van den Kapitein MEARES, den Majoor W. ROBISSON, den weg der onderhandeling inslaan. Op den 29sten Junij 1815, sloot hij met den Ex-sultan te *Moeara-Rawas* een contract, waarin deze om verschooning vroeg, voor het jegens het Engelsch Gouvernement gehouden gedrag; beloofde, zich te zullen gedragen gelijk het eenen van de O. I. Kompagnie en het Javasch Gouvernement afhankelijk van de vorst betaamde, geen bevel gegeven te hebben tot — noch deel gehad te hebben aan — den in 1811 gepleegden moord; aannam, zijnen zoon, den *Pangerang* RATOE, als verdacht zijnde van in dat bedrijf de hand gehad te hebben, en wijders alle personen, welke daaraan schuldig zouden bevonden worden, aan het Javasch Gouver-

nement uit te leveren, eerstgenoemde onder verzekering van lijfsbehoud, de overigen zonder eenige voorwaarde. De Resident beloofde in dit contract, uit naam van het Gouvernement, de gevraagde vergiffenis, en nam op zich den Ex-sultan wederom in de regering van *Palembang* te herstellen, mits..... de regerende Sultan NAYAN-OEDIN in dien maatregel zoude bewilligen. Voorts bedong de Resident bij datzelfde contract: dat nog één der zonen van den Ex-sultan met twee zijner voornaamste beambten naar *Java* gezonden zouden worden, als een blijk van de hulde aan het Javasch Gouvernement; dat hij 400,000 Spaansche matten, als eene vergoeding van oorlogskosten, zoude betalen (1); dat de Sultan jaarlijksch 15,000 pikols peper, à 125 Amsterdamsche ponden, en tegen 5 Spaansche matten de pikol, in het pakhuis te *Minto* zoude leveren; dat het gewezen Nederlandsche fort in den kortst mogelijken tijd weder zoude worden opgebouwd, of bij gebreke van dien, 20,000 Spaansche matten aan het Gouvernement uitgekeerd; dat hij Sultan, den afstand aan de O. I. Kompagnie van de eilanden *Banka* en *Billiton* bij zijne herstelling zoude bekrachtigen; en eindelijk, als laatste voorwaarde, dat de Sultan de behulpzame hand zoude bieden tot de daargestelling van eenen gemeenschapsweg tusschen *Palembang*, *Benkoelen* en de *Lampongs*, zoodra het Gouvernement zulks zoude verlangen. — Na wederzijdsche teekening van dit contract, keerde de Resident van *Moeara-Rawas* naar *Palembang* terug, des Sultans zonen, *Pangerang* RATOE en *Pangerang* ADIE-MENGALA, met zich nemende.

Sultan NAYAN-OEDIN zich nu verlaten ziende door de meesten van de hem tot hiertoe trouw geblevene rijksgrooten en door den Resident zelf, berustte lijdelijk in het contract en zoo aanvaardde BADAR-OEDIN de regering weder, tevens in zijnen kraton terugkeerende. Aan NAYAN-OEDIN werd het verblijf van den *Pangerang* RATOE aangewezen en den titel van *Sultan van Banka* toegezegd: het Gouvernement van *Java* zoude beslissen, of hij, in geval zijn broeder voor hem kwame te overlijden, dezen al dan niet in de regering zoude opvolgen.

De Resident ROBISSON werd nu door eenen anderen Resident vervangen en vertrok met de twee zonen van BADAR-OEDIN en het door hem aangegaan contract naar *Batavia*.

De onderhandelingen en het contract met BADAR-OEDIN ge-

(1) Dit is dezelfde som, als voor welke, de Heer VAN KAMPEN, in zijne *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa*, 3e Deel, 2e Stuk, blz. 543, zegt, dat de Britsche Resident zich heeft laten omkopen, om den Ex-sultan op den troon te herstellen. Op welke bescheiden deze eeroovende beschuldiging gegrond is, weten wij niet. Het besluit door den Luitenant-Gouverneur van *Java*, te dezer zake genomen, keurt wel is waar de handelingen van den Majoor ROBISSON op de onduidelijkste wijze af, maar legt hem geenszins persoonlijke baatzucht ten laste.

heel buiten het Javasch Gouvernement omgegaan zijnde, nam hetzelfde met de uiterste bevreemding daarvan kennis: het keurde een en ander dan ook ten eenemale af, en nam aanstonds maatregelen, om den afgezetten Sultan NAYAM-OEDIN weder in zijne waardigheid te herstellen. Er werd eene expeditie van land- en zeemagt bijeengebragt, waarvan de kommandanten met nog een' politieken agent en den nieuw benoemden Resident de commissie zamenstelden, aan welke de herstelling van den afgezetten Sultan werd opgedragen.

Deze expeditie bereikte in Augustus 1815 de stad *Palembang*. Daags na hare aankomst begaf zich de Resident des morgens bij de twee vorsten, om hen aan te zeggen, dat het Gouvernement op het door zijnen voorganger aangegaan contract beslist had, en zij uitgenoodigd werden in den namiddag van denzelfden dag met de Prinsen van den bloede, in de audientie-zaal buiten des Sultans dalm te verschijnen, ten einde van de daartoe benoemde Commissie's Gouvernements beschikking te vernemen.

Veiligheidshalve was het plein, waarop de audientie-zaal stond, met troepen bezet. De Sultan BADAR-OEDIN ontving ter bestemder tijd de Commissarissen in de zaal, waar ook Sultan NAYAM-OEDIN door den Resident werd binnengeleid. De Commissarissen, de beide Sultans en de Pangerangs van het vorstelijk huis gezeten en de overtollige omstanders verwijderd zijnde, werd de ondervolgende proclamatie met luider stemme voorgelezen en daarvan aan ieder der beide vorsten een afschrift ter hand gesteld.

PROCLAMATIE.

« Daar het ter kennis van den Honorabelen Luitenant-Gouverneur van *Java* is gekomen, dat de vorige Resident van *Palembang*, Sultan MACHMOED-BADAR-OEDIN uit de sterkte waarin zich deze te *Mocara-Rawas* bevond, teruggebragt en wederom op den troon verheven heeft; door welk bedrijf het voormaals tusschen de Engelsche natie en Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN geslotene en bekrachtigde tractaat verbroken is geworden, zonder dat de Luitenant-Gouverneur van *Java* daartoe eenig bevel of eenige magtiging heeft gegeven, en zonder toestemming of medewerking van Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN; zoo wordt aan een iegelijk bekend gemaakt, dat de Luitenant-Gouverneur van *Java* de bedrijven van den vorigen Resident in dezen noch erkent, noch goedkeurt, en geen' anderen Sultan in *Palembang* kennen noch gedogen wil, dan Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN, welke op den troon bevestigd is.»

« Daar intusschen de vorige Sultan MACHMOED-BADAR-OEDIN de Engelsche vlag met vertrouwen gehuldigd heeft, wil de Luitenant-Gouverneur van *Java* hem, om die reden, de meest

« mogelijke onderscheiding betoonen en alle mogelijke hulp en bescherming verleenen, mits hij zich niet tegen het gezag en de waardigheid van Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN verzetze, noch den vrede in het land verstore.»

« Naar aanleiding dezer zijn Commissarissen naar *Palembang* gezonden, met behoorlijke magt en gezag om de beoeljing dezer afkondiging te vervullen en Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN, overeenkomstig het met hem gesloten contract, op den troon van *Palembang* te herstellen.»

« Gegeven te *Batavia*, den 4den Augustus 1815, of den 7den der maand *jauboon*, van het jaar *Hegira* 1228.»

Zigtbaar was de grievende indruk die het voorgelezene op den nu ten tweede male ontroonden vorst gemaakt had; met mannelijke gelatenheid onderwierp hij zich echter aan de noodzakelijkheid en deed de keus van als particulier inwoner te *Palembang* te verblijven.

Met Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN werd nu het navolgend tractaat gesloten:

« Art. 1. De Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN, voor hem zelve, zijne erven en opvolgers, en in naam van al de Pangerangs, Mantries en verdere hoofden van *Palembang*, doet aan Z. M. den Koning der vereende rijken van *Groot-Brittannie* en *Ierland* en aan de Honorabele Engelsche O. I. Kompagnie afstand van het volle en onbepaalde souvereine bezit van het eiland *Banka*, het eiland *Billiton* en al de aan deze kleine eilanden daarbij gelegen en daartoe behoorende. De Sultan verbindt zich om een iegelijk vrij en ongehinderd van en naar *Palembang* en *Banka* te laten gaan en komen, met deszelfs gezin en eigendom, en om eens anders gezin en eigendom gedurende zijne afwezigheid te beschermen. Gelijkewijs verbindt zich de Engelsche O. I. Kompagnie, om alle personen, welke van *Banka* naar *Palembang* wenschen te vertrekken, vrijelijk met hunne gezinnen en goederen te laten gaan. De Sultan verbindt zich om alle benoedigdheden, levensmiddelen en verdere goederen, die men uit dit land voor *Banka* begeeren mogt, op redelijke voorwaarde derwaarts te zenden. De Sultan verbindt zich tot de bescherming der Chinezen en Arabieren, die te *Palembang* wonen, tot bescherming en behoud van den vrijdom van allen, welke voormaals de bescherming der Nederlandsche factorij genoten, en om een iegelijk, die hen mogt lastig vallen of beleedigen, in zulker voege te straffen, als zij hem, onder welneming van den Resident, zullen voorkomen te verdienen.»

« Art. 2. De Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN verbindt zich om eenen weg van gemeenschap met *Benkoelen* en met de *Lampongs* te openen, zoodra de Engelsch O. I. Kompagnie zulks verlangen zal.»

« Art. 3. De Sultan verbindt zich om alle zoodanige voortbrengselen van zijn land, als door de Engelsch O. I. Kompagnie zullen gevorderd worden, tegen voegelijke en redelijke prijzen te leveren.»

« Art. 4. Daar de Honorabele Engelsche Kompagnie aangenomen heeft den afgezetten Sultan MACHMOED-BADAR-OEDIN te beschermen en bij te staan, verbindt zich Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN om zulke gunstige schikkingen ten zijnen behoeve te maken, als door den politieken Agent, onder goedkeuring van de overige door het Engelsch Gouvernement gemagtigde Kommissarissen, beraamd zullen worden.»

« Art. 5. De Sultan verbindt zich, om aan de Honorabele Engelsche O. I. Kompagnie zoodanige plek gronds te schenken, als door den Resident tot de oprigting van een fort en eene factorij zal worden uitgekozen.»

« Art. 6. De Sultan verbindt zich om geenerlei vestingwerken aan te leggen, zonder voorloopige kennisgeving aan — en goedkeuring van — den Resident.»

Als een aanhangsel werd bij deze zes artikelen nog gevoegd:

« De Sultan belooft, ter vervulling van het bij art 4 bedoelene, maandelijks twee kojangs rijst aan den afgezeten Sultan te zullen leveren, en voorts 100 man tot roeijers en 200 man om te werken, evenwel niet dag voor dag, maar enkel in bijzondere en dringende gelegenheden. De Sultan verbindt zich wijders om den afgezeten Sultan eene plek gronds tot weide voor zijne buffels te verschaffen. Bijaldien er eenig geschil tusschen Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN en den Ex-sultan komt te ontstaan, verbindt zich eerstgenoemde om hetzelfde aan den Britschen Resident te onderwerpen en zich naar diens uitspraak te gedragen.»

De Ex-sultan bekam nu ook zijne in gijzeling naar *Batavia* gevoerde zonen terug.

Alhoewel de Engelschen de orde te *Palembang* tot de wederbezetting dier plaats door de Nederlanders in den geest van dit tractaat hebben kunnen handhaven, was het toch niet te ontveinzen, dat BADAR-OEDIN immer een begeerigen blik op den troon gevestigd hield en de rijks grooten meer en meer aan hem zocht te verbinden, en van zijnen broeder den regerenden Sultan, afvallig te maken. Dit ging zelfs zoo verre, dat de Engelsche Resident noodig oordeelde, den regerenden Sultan te nopen, het afleggen van bezoeken bij den Ex-sultan aan alle voorname personen te verbieden, wanneer zij daartoe niet vooraf zijne toestemming verkregen hadden, en den Ex-sultan bekend te maken, dat dit verbod van hem Resident was uitgegaan.

Nog eene vernedering moest de Ex-sultan van het Britsche bestuur verkroppen, eene vernedering, zoo als een inlandsche groote niet ligt kan vergeten en die hem vroeg of laat aan-

spoort den aangedanen hoon met bloed uit te wisschen. Wij zeggen dit geenszins, om het gedrag der Engelschen ten dezen te wraken, maar slechts als eene opmerking, hoe voorzigtig men zijn moet, om geen inlander van invloed, zonder hooge noodzakelijkheid, in het openbaar te vernederen, en hoe gevaarlijk dezulken zijn, welke na eene dergelijke beleediging, de magt behouden om kwaad te kunnen doen. Later genotene weldaden en jaren van schijnbare verknochtheid kunnen niet ten waarborg strekken. — Op den schat, in handen van den Ex-sultan, of op een gedeelte daarvan, was, reeds eenigen tijd vroeger, eene vordering ten behoeve van zijne drie broeders: den *regerenden Sultan*, den *Pangerang ADIPATTIE* en den *Pangerang ARIA-KESOEMA*, gemaakt geworden; alstoen was in deze zaak door het opperbestuur te *Calcutta* uitspraak gedaan ten voordeele van den Ex-sultan; thans begeerde de regerende Sultan volstrekt, dat hem de troonsieraden zouden uitgeleverd worden; de Ex-sultan weigerde dit, en het geschil werd voor het Gouvernement te *Batavia* gebracht, hetwelk gelastte, dat de Ex-sultan aan den eisch zijns broeders zoude voldoen en dat deze het af te leveren naar waarde moest betalen. De Ex-sultan bleef echter bij zijne weigering volharden; te vergeefs poogde de Resident hem door overreding en tijd tot andere gedachten te brengen; zelfs maakte de aanzegging, dat een detachement der Britsche troepen gereed stond de rivier over te komen, om de bevelen van het Gouvernement ten uitvoer te doen leggen, hem niet inschikkelijker; eerst toen dit detachement met der daad zijn verblijf naderde, onderwierp hij zich aan de wet der noodzakelijkheid (1). Men bracht hem nu naar het Britsche etablissement over, en hield hem daar drie dagen in verzekerde bewaring, gedurende welken tijd de troonsieraden in behoorlijke orde aan den Sultan NAYAM-OEDIN werden overgegeven en eene militaire wacht zijn verblijf bewaakte, gelijk hij dan ook bij zijne terugkomst daar alles in de geregeldste orde wedervond.

Aldus stonden de zaken te *Palembang*, toen dit rijk, als een gevolg van het tractaat tusschen H. H. M. M. de Koningen van *Nederland* en *Engeland*, dd. 13 Augustus 1814, onder het Nederlandsch gezag terugkeerde. De regerende Sultan was zwak en weifelachtig van gemoed, had weinig doorzigt en vond geen steun, noch bij het volk, noch onder de grooten des lands; de Ex-sultan daarentegen was schrandere en listig, heerschzuchtig en van eenen doordrijvende aard: hij had de hoop niet opgegeven om zich eenmaal in de regering te herstellen, en nam alle listen te baat, die zijne sluwheid hem

(1) De volken van den *Indischen Archipel*, welke gewoon zijn aan eene eenhoofdige regering, hechten eene hooge bijgeloovige waarde aan de erfsieraden van den troon, en gelooven dat de regering van eenen vorst, die van derzelve bezit verstoken is, niet voorspoedig kan zijn.

ingaf om daartoe te geraken; daarbij had hij eenen talrijken aanhang onder de grooten, zoowel ter oorzaak van zijnen rijkdom en van zijne persoonlijke hoedanigheden, als om den wrevel, dien de bestaande orde van zaken bij velen had doen geboren worden; immers konde de regerende Sultan, die niets buiten de rijksinkomsten bezat, welke door den afstand van *Banka* eene aanzienlijke vermindering ondergaan hadden, aan de Pangerangs, Mantries en eenen drom het Hof aanklevende ledigloopers, onmogelijk dezelfde milddadigheid betoonen, die zij onder *BADAR-OEDIN'S* regering ondervonden hadden; ook kon het niet anders, of de *tékos* (1) en honderd anderen, die vroeger regtstreeks, zijdelings, of ter sluik voordeelen van de Bankasche tinmijnen trokken, en nu daarvan verstoken waren, naardien die mijnen ten behoeve van het Gouvernement en door gouvernements-ambtenaren beheerd werden, moesten naar eene omkeering van zaken reikhalzen.

Bij de overgaaf der kolonie door de Engelschen aan de Nederlanders, hadden tusschen de wederzijdsche autoriteiten eenige *discussien* plaats, over de al- of niet-gehoudenheid van het Nederlandsch Gouvernement tot de instandhouding van de overeenkomsten, gesloten tusschen het Britsch-Indisch bestuur en den Sultan van *Palembang*. De Engelsche autoriteiten verbonden deze verplichting aan de overgaaf van het eiland *Banka*, welke overgaaf zij verklaarden dat moest beschouwd worden als niet te zijn geschied, bijaldien de bedoelde tractaten door het Nederlandsch gouvernement niet werden bekrachtigd: de Nederlandsche Commissarissen ter overname der kolonie, de heeren *Elout*, *Buyskes* en *van der Capellen*, weigerden daarentegen, deze voorwaarden te beamen, zich beroepende op de stellige en onvoorwaardelijke wijze, waarop de overgaaf van het eiland *Banka* in het tractaat van 1814 stond uitgedrukt. Het 1° artikel van dat tractaat luidde namelijk: dat al de factorijen en etablissementen, die op 1° Januarij 1805 in het bezit van *Holland* waren, moesten teruggegeven worden aan den Koning der *Nederlanden*. *Palembang* was daaronder begrepen, en keerde dus onder het Nederlandsch gezag terug in dezelfde verbouding als het er vroeger onder gestaan had. Van *Banka* waren de Nederlanders op het in art. 1 bedoelde tijdstip geen bezitters; zij hadden er slechts een kantoor, en daarom was in het tractaat, onder art. 2, uitdrukkelijk gezegd: dat het eiland *Banka* in volle souvereiniteit werd afgestaan aan de *Nederlanden*, in ruiling voor de residentie

(1) De *téko's* waren mahomedaansche afstammelingen van Chinezen, door den Sultan tot beheerschers over de tinmijnen op *Banka* aangesteld, waarin Chinese mijnwerkers arbeidden, en welke zij door hunne boekhouders, *Congries* genaamd, plaatselijk deden besturen, terwijl zij zelve even als het meerendeel der Pangerangs, Mantries en alles wat van den arbeid der menigte leefde, zich te *Palembang* onthielden.

Cochin en aanhoorigheden, op de kust van *Malabaar*. Deze afstand was dus geenszins afhankelijk van het door de Nederlanders aan te nemen staatkundig gedrag jegens den Sultan van *Palembang*.

Ten einde dezer discussien, gaf de Gouverneur van *Java*, *FENDALL*, welke op den 12den Maart 1816, het bestuur van *Sir STAMFORD RAFFLES* had overgenomen, de kolonie op den 19den Augustus 1816 aan de hiervoren genoemde drie Nederlandsche Commissarissen over, onder voorbehouden, dat de nog bestaande verschillen door de wederzijdsche kabinetten in *Europa* zouden worden vereffend, gelijk dit met opzigt tot *Banka* en *Palembang* ook is geschied, in den zin die de Nederlandsche Commissarissen aan het tractaat hadden gehecht.

I.

Van de herstelling van het Nederlandsch gezag te Palembang, in 1816, tot de Expeditie 1819.

In December 1816 werd de Engelsche bezetting van *Palembang* door eene Nederlandsche vervangen. Er bestond groote vrees dat het Nederlandsch bestuur niet zoude nalaten den moord van 1811 te wreken; dan, tot geruststelling der gemoederen, werd bij de overname aan Sultan *ACHMAT-NAYAM-OEDIN* te kennen gegeven, dat hetzelfde het voorgevallene edelmoedig met den sluijer der vergetelheid wilde bedekken, maar nu ook van hem verwachtte, dat hij, door eene stipte nakoming der contracten, voortaan alle aanleiding tot ongenoegen zoude vermijden.

Al spoedig zag men zich evenwel in deze billijke verwachting te leur gesteld, daar Sultan *NAYAM-OEDIN* openlijke bewijzen gaf, zoo al niet van zijnen onwil, dan toch van onvermogen, om de genegenheid van het Nederlandsche Gouvernement tot dien prijs te winnen. Er was tusschen de twee broeders een geschil ontstaan over de nakoming der bepalingen, welke bestonden voor de hoeveelheid rijst en het aantal roeijers en werklieden, door den regerenden aan den afgezeten Sultan te verstrekken; het Gouvernement besliste daarin naar billijkheid, maar deszelfs uitspraak werd door den regerenden Sultan, op eene voor hetzelfde hoonende wijze, ontdoken.

De Engelsche Resident van *Benkoelen*, *SIDDONS*, klaagde bij het Nederlandsche Gouvernement, dat de Palembangers bij aanhoudenheid het Britsch grondgebied schonden en daar inwoners voor den slavenhandel kwamen rooven, de tusschenkomst van hetzelfde verzoekende om daaraan een einde te maken. Dit billijk verzoek werd dan ook onverwijld het onderwerp van ernstige vertoogen bij den Sultan, waarop hij echter slechts door ontkenning van de waarheid der door den Heer *SIDDONS* ingebragte grieven antwoordde.

Gelijke geweldenarijen vonden plaats in de aan des Sultans gebied grenzende Nederlandsche provinciën der *Lampongs*, alwaar honderde van vreedzame landbewoners het slagtoffer daarvan werden. Ook hieromtrent bewees de uitkomst, dat Sultan NAYAM-OEDIN, zoo al den wil, dan toch voor het minst de magt niet had, om de op hem rustende verplichtingen na te komen.

Geheel ongeschikt om het land te regeren, onderscheidde ACHMAT-NAYAM-OEDIN zich in zijn bestuur alleen door verregaande onregtvaardigheid, wreedheid in het opleggen van straffen en door de toelating van Maleische zeeroovers, die eenen regelmatigen slavenhandel in deze zeeën dreven, in de voordeelen waarvan hij Sultan deelde. — De kuiperijen van BADAR-OEDIN hebben voorzeker veel toegebracht om ACHMAT-NAYAM-OEDIN het spoor te verbijsteren en hem in een ongunstig daglicht te stellen.

De waardigheid van het Gouvernement en de gevolgen die uit het gedrag van den Sultan te voorzien waren, gedoogden niet hetzelfde langer onopgemerkt te laten. Het werd in ernstige overweging genomen, of een vorst, zoo zwak en ongeschikt als NAYAM-OEDIN, wel langer in het volle bezit mogt worden gelaten van eene magt, die, wel verre van onder de Europesche leiding te strekken tot bevordering van handel, landbouw en beschaving, hem alleen scheen te dienen, om anderen de middelen in handen te geven tot het ongestraft uitvoeren van allerlei gruweldaden, niet alleen tegen zijne eigene en de Nederlandsche onderdanen, maar ook tegen die van eene met *Nederland* bevriende mogendheid.

In dezen stand van zaken zond het Gouvernement den heer MUNTINGHE, van uitgebreide magt voorzien, als Commissaris naar *Palembang*. Deze ambtenaar had zich reeds onder het voormalig Hollandsch, gelijk ook onder het Engelsch tusschenbestuur, in verschillende hooge bedieningen, door verlichte en regtzinnige denkbeelden, gepaard met eenen vasten en doorzettenden geest, eene hooge mate van achting en vertrouwen verworven.

In de maand Junij 1818 kwam de Commissaris te *Palembang* aan. Na eenige onderhandelingen was de Sultan overtuigd van de onvermijdelijkheid eener verandering in het bestuur, en uit deze overtuiging, gevoegd bij het bewustzijn, dat hij het Nederlandsch Gouvernement beleedigd had en daarvoor aan hetzelfde genoegdoening verschuldigd was, vloeiende een contract voort, dat op den 25sten Junij 1818 gesloten werd en hoofdzakelijk van den volgenden inhoud was: afstand aan het Nederlandsche Gouvernement van alle regten van oppermagt over de binnen- en bovenlandsche provinciën van het *Palembangsche rijk*; — bepaling der streken, waarover NAYAM-OEDIN het gezag zoude blijven behouden en aanwijzing

van eenige districten, uit welke het onderhoud voor den Ex-sultan moest worden gevonden; toekenning van den titel van *ouden Sultan* aan dezen, en aanvaarding van dien van *jongen Sultan* door genen.

De aan *Benkoelen* en de *Lampongs* grenzende districten waren voorbedachtelijk in de aan het Gouvernement afgestane landen begrepen, om met meer klem tegen den menschenroof en slavenhandel te kunnen waken.

Als een gevolg van dit contract verhuisde de oude Sultan uit den ouden naar den nieuwen- of eigenlijken Sultans-dalem, waarin de jonge Sultan vooreerst een gedeelte bleef bewonen, in afwachting dat de oude dalm tot een voeglijk verblijf voor hem zoude zijn ingerigt.

Intusschen was de vredelievende Engelsche Resident van *Benkoelen* SIDDONS, door Sir THOMAS STAMFORD RAFFLES opgevolgd. Deze had, kort voor zijn vertrek uit *Engeland*, een vertoog ingediend, waarin hij aantoonde, hoe onaangenaam het voor hem moest wezen, om, met den eenvoudigen titel van Resident, op te treden in de nabuurschap van het land, waarover hij Gouverneur was geweest; te meer, daar zulks eenen schijn van regtmatigheid zoude verleenēn aan klagten, die hem over zijn bestuur op *Java* naar *Engeland* gevolgd waren, doch waarop hij zich verantwoord had en waarvan hij op eene eervolle wijze vrijgesproken was. Als een gevolg hiervan, was hem de titel van *Luitenant-Gouverneur van Benkoelen* toegekend, onder uitdrukkelijk beding nogtans, dat hij zich niet anders zoude mogen beschouwen, dan als een commercieel, en geen politiek gezag hoegenaamd bezittend, Resident. Niettegenstaande deze aanbeveling, trad hij aanstonds na zijne aankomst op *Sumatra*, met de hem eigene werkzaamheid en ijverzucht jegens de Nederlanders, met onderscheidene vorsten en stammen, en ook met Sultan NAYAM-OEDIN, in onderhandeling (1).

Den 20sten Junij zond de Luitenant-Gouverneur van *Benkoelen* een sterk detachement troepen door het gebergte naar de *Moessie*, om over die rivier naar *Palembang* met vaartuigen af te zakken. Hij voorzag den daarbij geplaatsten kapitein SALMOND en den luitenant HUSLAIN van instructiën, welke gegrond waren op de tusschen hem en den Sultan NAYAM-OEDIN ge-

(1) De Javasche Courant van den 26sten Junij 1819, n°. 26, bevat een artikel, hetwelk uit een Engelsch journaal overgenomen en belangrijk te lezen is, uit hoofde van de debatten, die ter zake van onze handelingen te *Palembang* en het deswege door RAFFLES uitgevaardigde protest, dd. 12 Augustus 1818, hebben plaats gehad in het parlement. Graaf BATHURST gaf te dier gelegenheid eene verklaring van het gezag, aan RAFFLES te *Benkoelen* toegekend, en was van meening, dat hij zich met onze aangelegenheden te *Palembang* niet had mogen inlaten, en dat ook aan zijn protest geene officiële waarde kon worden gehecht.

Door het tractaat van Mei 1821 is eindelijk de wrijving tusschen het Engelsch en het Nederlandsch gezag in *Indië* weggenomen.

houdene briefwisseling. Den 24sten zond hij den kapitein nog eenen brief na, gerigt aan den Commissaris MUNTINGHE, en eene proclamatie, om te Palembang af te kondigen, ingeval de Nederlandsche Commissaris niet aanstonds op ontvangst van evengenoemden brief, mogt goedvinden zijne troepen weg te voeren. In dezen brief zeide de Luitenant-Gouverneur wijders, dat hij, bijaldien de Commissaris-Generaal op Java zijn protest niet eerbiedigde, zich verplicht zoude vinden hen door geheel den Indischen Archipel te verklaren, als ten eenen male ongemagtigd tot hunne bemoeijingen met Palembang, en de schikkingen van den Commissaris MUNTINGHE, als van nul en geener waarde; zoo als hij dit ook gedaan heeft, bij openlijk protest, dd. 12 Augustus 1818. Hij schreef al verder, te verwachten dat het Nederlandsch-Indische Gouvernement wel spoedig last zoude ontvangen om Palembang te ontruimen: in alle geval zoude hij zich te dezer zake aan het Britsche ministerie wenden, en de Europesche autoriteiten zouden moeten beslissen, in hoeverre de maatregelen van den Commissaris MUNTINGHE overeen te brengen waren met de voorwaarden, op welke Banka aan de Nederlandsche kroon was afgestaan. Tot zoo lang bleef hij weigeren de bezitting Padang, op Sumatra's Westkust, aan de Nederlanders over te geven. Een P. S. behelsde, dat hij dien brief toevertrouwde aan den kapitein SALMOND, door hem met met eene bijzondere zending aan het hof van Palembang belast, en wien hij, zoo als ook deszelfs gevolg, gerespecteerd wenschte te zien (1).

Kapitein SALMOND en de Luitenant HUSLAIN, gevolgd van 25 Sipaische soldaten, gingen het overigens omtrent 200 man sterke detachement vooruit, kwamen in den morgen van den 4den Julij te Palembang aan, en werden door den jongen Sultan gehuisvest in den ouden dalm; het, onder eenen anderen kapitein langzaam volgende, detachement was, volgens de te Palembang inkomende berigten, toen reeds gevorderd tot in de Rawas-districten.

Met groote blijdschap ontving de jonge Sultan uit handen van den kapitein SALMOND den brief van RAFFLES en eene Britsche vlag, welke als een geschenk daarneven gevoegd was. Dronken van vreugde, verklaarde hij op de mondelinge openingen, hem door SALMOND gegeven, zich door geene legale acte aan het Nederlandsche Gouvernement te hebben verbonden, en op grond van deze verklaring sloot nu de Britsche agent een contract met hem, van den volgenden inhoud:

« Dit is een plegtig tractaat, op heden gesloten tusschen Z. H. « Ratoe ACHMAT-NAYAM-OEDIN, Sultan van Palembang, ter

(1) RAFFLES zucht tot tegenwerking der belangen van het Nederlandsch-Indisch bestuur, in weerspraak met het tractaat van 1814, is berispt en hij tot de overgaaf van Padang gelast geworden, bij missiven van den Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië, gedagteekend van fort William, 28 Augustus en 6 November 1818.

« eenre-, en Kapitein FRANCIS-SALMOND, als vertegenwoordiger « van den Honorabelen Sir THOMAS STAMFORD RAFFLES, Luitenant-Gouverneur van het fort Marlborough, ter andere-zijde.

« I. Zijne Hoogheid de bescherming van het Britsch Gouvernement verlangende, en alle andere Europeanen van zijne Staten « wenschende uit te sluiten, neemt de Luitenant-Gouverneur « van het fort Marlborough bij deze aan, het noodige krijgsvolk [te leveren.]»

« II. De Sultan van zijnen kant neemt aan, dat krijgsvolk « te ontvangen en in de kosten daarvan te voorzien.»

« Geteekend, gezegeld en wederkeerig uitgereikt te Palembang, den 4den Julij 1818.»

Dit contract werd voor den Nederlandschen Commissaris geheim gehouden; de verschijning eener gewapende Engelsche magt te Palembang, het logeren derzelve in den ouden dalm, die, zoo als op bladz. 117 gezegd is, nu het eigenlijke verblijf van den jongen Sultan was, het hijschen der Engelsche vlag, en dit alles met voorbijgang van het Nederlandsch bestuur, waren evenwel meer dan voldoende redenen, om den heer MUNTINGHE te doen handelen zoo als hij gedaan heeft, namelijk met voorzigtigheid, zonder zwakheid, met waardigheid en heuschheid tevens jegens de agenten eener bevriende mogendheid,

Nog denzelfden dag in den namiddag, zond de Commissaris den Kapitein-Luitenant ter Zee BAKKER en den Kapitein-Ingénieur VAN DER WIJCK, naar den Britschen agent, met eenen brief, drie vragen inhoudende, waarop een onverwijld antwoord verlangd werd: deze waren zakelijk als volgt: 1°. Of hij, onmiddellijk na de ontvangst van een door den Commissaris te schrijven antwoord op den brief van den Luitenant-Gouverneur van Bencoelen, wilde vertrekken? 2°. Of hij op de terugreis een geleide van Nederlandsche troepen wilde aannemen? 3°. Of hij de Britsche vlag oogenblikkelijk van den dalm zoude doen strijken? Onder voorgeven van naar rust te verlangen, zeide kapitein SALMOND des Commissaris schrijven eerst des anderen daags te zullen beantwoorden; mondeling weigerde hij echter de aanneming der gedane eischen.

Na zonsondergang deed de Commissaris den door de Britten bewoonden dalm van buiten met troepen bezetten; de kapitein SALMOND schreef deswege aan den Commissaris om opheldering, welke hem ook met de uiterste wellevendheid gegeven werd, tevens met eene opeisching, om, als maatregel van politie, de wapens en patronen van het detachement af te geven (de vlag was met zonsondergang gestreken) en zich met het detachement te stellen onder Nederlandsche bescherming. Kapitein SALMOND antwoordde op deze opeisching even barsch als op een verloop, dat de Commissaris ten overvloede nog had goedgevonden aan hem te schrijven.

Kapitein SALMOND begaf zich nu ter rust, maar werd, omstreeks 5 uren in den nacht, in de droomen zijner hoogopgewondene verbeelding gestoord, door den kapitein VAN DER WIJCK, welke, van een genoegzaam sterk detachement gevolgd, hem namens den Commissaris MUNTINGHE gelaste, zijn detachement de wapens te doen afleggen en zich met hetzelfde naar de overzijde der rivier te laten geleiden, om daar de verdere bedoelingen van den Commissaris te vernemen. Na eenige tegenspraak, onderwierp kapitein SALMOND zich aan deze op-eisching; hij wilde nu volstrekt als krijgsgevangen aangemerkt zijn, en dat kapitein VAN DER WIJCK hem en den luitenant HUSLAIN den degen zoude ontnemen, waarin kapitein VAN DER WIJCK echter niet bewilligde, volhoudende, niet gelast te zijn om SALMOND en de zijnen gevangen te nemen, maar alleen om eenen maatregel van politie ten uitvoer te leggen. De Engelsche agenten werden door den Commissaris MUNTINGHE en de Nederlandsche officieren met de meeste heuschheid behandeld. In weerwil van het tractaat door SALMOND met den jongen Sultan gesloten (waarop hij zich ook geenszins beriep) deed de Commissaris hem met zijn gevolg onder een gewapend geleide naar *Batavia* overbrengen, van waar hij, na eenigen tijd toevens, naar *Benkoelen* terugkeerde.

Op last van den Commissaris begaf de kapitein VAN DER WIJCK, vergezeld van den ambtenaar DE GROOT en vier pioniers, zich in een prauwtje de rivier op, om het Britsche detachement, waarvan hiervoren gezegd is dat het reeds de *Rawas* bereikt had, te verkennen, en, ingeval het nog niet teruggetrokken mogt zijn, den kommandant van hetzelfde aan te zeggen, dat hij zich op Nederlandsch grondgebied bevond, en dien ten gevolge uitgenoodigd werd, zich met zijne verlangens aan hem te wenden, en vervolgens, of terug te keeren, of onder zijn geleide naar de hoofdplaats van den Nederlandschen Commissaris te komen, maar niet in de binnenlanden te blijven. Spoedig volgde de Commissaris zelf, met het grootste gedeelte der militaire magt en eene menigte gewapende inlanders op prauwen, welke laatste gedeeltelijk gewapend waren, en den Sultan MACHMOED-BADAR-OEDIN en RADJA-AKIL toebehoorden: de luitenant ter zee FABRITIUS kommandeerde de flotille.

De Engelschen, waarschijnlijk door SALMOND van den uitslag zijner zending onderrigt, en van de inwoners vernemende dat prauwen met Nederlandsch krijgsvolk de rivier oproeiden, wachtten dezen niet af, maar namen met overijling den terugtocht aan: met overijling, want de heer DE GROOT vond te *Moeara-Blitie* een *pantallang* (soort van vaarttuig) met drie draaibassen, en de kapitein VAN DER WIJCK in de tuinen van de depattie aldaar, het kruid, door hen achtergelaten. Van *Moeara-Blitie* af zetteden de Engelschen den terugtocht over

land voort: de weg is van hier af zeer moeilijk en bij de bevolking vonden zij nu geen bijstand meer.

De Commissaris MUNTINGHE vervolgde zijnen togt tot aan de Palembangse grenzen, om de bevolking eenen gunstigen dunk van het Nederlandsche bestuur te geven, haar met derzelve verplichtingen bekend te maken en om de pogingen te verijdelen, die gedurig van den kant van *Benkoelen* in het werk gesteld werden, om gemeenschap met de binnenlanden en de hoofdplaats van *Palembang* te onderhouden.

Als een gevolg zijner verstandhouding met de Engelschen, werd Sultan ACHMAT-NAYAM-OEDIN nu op het naauwkeurigste bewaakt. De onrust waarin hij verkeerde en de overtuiging dat hij zich op nieuw in de oogen van het Nederlandsche Gouvernement had schuldig gemaakt, bragt bij vele personen van zijnen aanhang eenen angst te weeg, die voor de rust van *Palembang*, vooral bij de onophoudelijke pogingen der Engelschen om zich in onze aangelegenheden te mengen, gevaarlijk zoude hebben kunnen worden, terwijl de listige BADAR-OEDIN, nu reeds op uitbreiding van eigen magt bedacht, alles aanwendde om zijnen jongeren Broeder, den jongeren Sultan, door behendig verspreide geruchten, in een verdacht daglicht te stellen.

Dan dit alles zoude mogelijk nog geene verandering in het lot van den jongen Sultan te weeg hebben gebragt, zoo niet de Luitenant Gouverneur van *Benkoelen*, door de afzending van eenen tweeden zoogenaamden Commissaris met een sterk gewapend detachement, de noodzakelijkheid hadde doen inzien van dezen zwakken vorst voor eenigen tijd van *Palembang* te verwijderen, en alzoo een einde te maken aan kuiperijen, waarvan hij, zoo al geen werkend deelgenoot, dan toch de lijdelijke spil was. Op den 50sten October 1818 deed de inmiddels te *Palembang* teruggekeerde Commissaris, den jongen Sultan met zijne zonen en meest vertrouwde vrienden naar *Batavia* overvoeren, van waar hij, na een kortstondig verblijf, naar *Tjanjor*, de hoofdplaats der *Preanger regentschappen* vertrok. De Regering koos deze plaats tot zijn verblijf, om haren bij uitstek gezonden dampkring en omdat derzelve centrale ligging de noodzakelijkheid van een naauwkeurig toezigt, hetwelk voor den Sultan onaangenaam geweest zoude zijn, deed vervallen.

Terwijl het Gouvernement zich bezig hield met te overwegen of, en zoo ja, op welken voet, aan den jongen Sultan het terugkeeren naar *Palembang* zoude kunnen worden toegestaan, was de Commissaris MUNTINGHE weder met een sterk detachement naar de binnenlanden vertrokken, ten einde den voornaamsten hinderpaal tegen deze herstelling, namelijk de onwettige incursiën der militaire magt van *Benkoelen*, tegen te gaan en uit den weg te ruimen. Bij wijze van onderhan-

deling noopte hij het detachement, waarvan laatstelijk de reden was, om zich binnen eene gekozene positie aan de Palembangse grenzen terug te trekken en het, nu Nederlandsch, grondgebied niet weder betreden.

Werpen wij nu, terwijl de Commissaris vier maanden in de Palembangse bovenlanden blijft, om daar eene nieuwe orde van zaken in te voeren, eenen blik terug op het gedrag van den ouden Sultan, van het tijdstip af aan, waarop de contracten gesloten waren, die 's Gouvernements regten van oppermagt over Palembang nader bepaalden en meer verzekerden.

Naauwelijks was deze getreden in het genot van de hem bij die contracten gewordene voordeelen, of reeds vormde hij het ontwerp om zijn gezag nog verder te verheffen, ten koste van zijnen broeder en van datzelfde Gouvernement, dat, zonder van de gelegenheid, die zich daartoe had aangeboden, gebruik te maken, in plaats van den moord van 1811 aan hem te wreken, liever had verkozen deszelfs herstelling in Indië te kenmerken door daden van zachtmoedigheid en vergevingsgezindheid.

Het is ons bekend, dat hij al spoedig trachtte zijnen broeder in een nog ongunstiger daglicht te plaatsen dan deze met der daad verdiende, gewis met het oogmerk om hem geheel uit het bestuur te verwijderen en dusdoende het evenwigt te verbreken, welks behoud de verdere uitvoering zijner plannen in den weg stond. Het toeval en de incursiën van *Benkoelen* begunstigten zijne oogmerken; daardoor werd aan den eenen kant de opzending van den jongen Sultan naar *Java* en aan den anderen het vertrek van den Commissaris naar de binnenlanden veroorzaakt, zoodat zijn verraad zich thans met de meeste vrijheid konde ontwikkelen. Het viel hem niet moeilijk vele voorname hoofden des lands in zijne plannen te doen deelen, daartoe had hij slechts noodig hen in de invoering van een regtvaardig en verlicht stelsel van bestuur, de beperking te doen voorzien van hun onbepaald en veelal schandelijk misbruikt gezag, en het einde van die willekeurige en drukkende heffingen, welke tot dusverre hadden gestrekt om de hoofden ten koste van het volk te verrijken.

De ontwerpen van den Sultan waren tot rijpheid gekomen toen de Commissaris in Mei 1819 weder naar *Palembang* afzakte, waartoe ook niet weinig had bijgedragen, de aanzienlijke schat aan geld en kostbaarheden, welke het Nederlandsch Gouvernement hem edelmoedig had laten behouden, daarop geene andere vordering doende, dan alleen tot het geringe bedrag, hetwelk noodig geoordeeld werd voor de herstelling der Gouvernementsgebouwen, welke in 1811 op des Sultans eigen last waren vernield geworden.

Als een gevolg van de onrust die in het rijk van *Palembang* heerschte, zond het Gouvernement in het laatst der maand

Mei, met het particuliere transportschip *Elisabeth*, eene versterking van 209 hoofden, onder bevel van den majoor TIERLAM, derwaarts. Aan dezen hoofd-officier was het militair bevel in het *Palembangsche* opgedragen, met last, van zich geheel te onderwerpen aan de voorschriften van den Commissaris MUNTINGHE. Den 4den Junij ontscheepten deze troepen ter hoofdplaats *Palembang*. Inmiddels was het garnizoen ook nog versterkt met 40 man, door den majoor KRIEGER van de korvet *Eclips* achtergelaten, en met 50 man van *Muntok* ontboden, waardoor de gezamenlijke militaire magt nu eene sterkte van 500 hoofden beliep, buiten en behalve de equipagiën van de korvetten *Eendragt* en *Ajax*, gekommandeerd door den Kapitein-Luitenant T. BAKKER en den Luitenant der 1ste klasse J. VAN GINKEL, welke korvetten voor *Palembang* gestationneerd lagen.

Gebrek aan huisvesting binnen het Nederlandsch etablissement, was oorzaak dat de Commissaris de nieuw aangekomene troepen den ouden dalm, aan de overzijde der rivier, deed betrekken. Na weinige dagen verblijf bespeurde men daar, dat er in den dalm van den Sultan gearbeid, en zoo het scheen aanstalte tot verdediging gemaakt werd. De Commissaris er van onderrigt zijnde, merkte zulks aan als in verband te staan met eene door hem gedane vordering (zoo wij vermeenen om de bij contract beloofde gijzelaars uit te leveren), en als zonder verder gevolg te zullen zijn: redenen, waarom hij verbod de werkzaamheden in den kraton gewelddadig te keer te gaan. Maar tegen zijne verwachting ziende, dat dezelve voortdurend en zelfs des nachts met ijver werden voortgezet, gelastte hij den Majoor TIERLAM met de in den ouden dalm gelogeerde troepen, van gene naar deze zijde van de rivier over te komen, en hier met dezelve een nog onvoltooid huis te betrekken. De reden tot dit bevel was gelegen in het gevaarlijke der stelling van de troepen in den ouden dalm, aangezien deze geheel open lag voor het vuur uit des Sultans dalm, en de onmogelijkheid om op gene zijde der rivier eene betere stelling te kiezen.

In opvolging van dit bevel, maakten gedachte troepen zich op den middag van den 12den Junij gereed om over te komen, en was een gedeelte hunner bezig om de bagage in de prauwen te brengen, toen zij zich eensklaps door eene talrijke magt uit den dalm aangegrepen zagen: zij boden echter eenen zoo krachtdadigen wederstand, dat de aanvallers zich in den dalm moesten terugtrekken, van waar zij nu de onzen met kanon beschoten, die, de overvaart thans niet meer kunnende bewerkstelligen, zich in eene netelige positie bevonden. De korvetten *Eendragt* en *Ajax* plaatsten zich nu voor den dalm en begonnen denzelfden te beschieten; ook kwamen de troepen van den rechter rivieroever naar den linker, bij hunne geen-

geerde kameraden over. Het gevecht duurde van kort na den middag onafgebroken voort, tot de duisternis er een einde aan maakte, als wanneer aan boord van de *Eendragt*, door den Commissaris, in overeenstemming met de Kommandanten der land- en zeemagt, besloten werd den volgenden morgen eenen aanval op den dalm te doen, tot welk einde de beide korvetten zich weder voor denzelfden plaatsten en trachten moesten bres in den muur te schieten; als deze daargesteld was, zoude een sein gegeven worden, waarop de infanterie in den stormmarsch naar binnen dringen moest.

Den 15den Junij begonnen de korvetten met het aanbreken van den dag, op den dalm te kanonneren, na verloop van een paar uren werd het afgesproken sein voor den storm gegeven; de Majoor TIERLAM rukte ook aanstonds met de kolonne van aanval tot voor de poort, maar zag noch hier, noch elders eene opening, en zelfs geen blijk van noemenswaardige schade aan de vijandelijke wallen; hij was dus zijns ondanks genoodzaakt terug te trekken en zijne vorige stelling te hernemen, hetwelk ook in de beste orde, alhoewel niet geheel zonder verlies, ten uitvoer gebragt werd.

Nog één aanval werd beproefd: de korvet *Ajax* plaatste zich voor de poort van den dalm en rigtte haar vuur daarop, om dezelve te vernielen; de verdedigers zetteden haar, om zulks voor te komen, open, en sloten haar niet eerder, dan toen de Kapiteins VAN DER WIJCK en WEINRICH er met eene magt van infanterie en eenige met bijlen gewapende matrozen voor waren, en de eerste nog den tijd had om de punt zijner bajonet en de andere de punt van zijne sabel in de reet te steken; het sluiten der poort konden zij evenwel niet meer beletten: zij beproefden nog om er met bijlen eene opening in te kappen, maar waren genoodzaakt voor het geweervuur, dat *à bout portant* uit de schietgaten der poort gemaakt werd, terug te wijken.

Over de geringe uitwerking der scheeps-batterijen tegen den muur van den dalm, zal men zich niet bevreemden, als men weet, dat ze van tichelsteenen opgetrokken is en bij eene hoogte van 27 voeten, een' aanleg van 7 voeten heeft, alsmede dat de korvet *Eendragt* alleen gewapend was met caronnades van 24 en de korvet *Ajax* met lange kanons van 8 @.

Zich nu van de onneembaarheid van den dalm met de voorhandene middelen, overtuigd houdende, en rapport ontvangende dat de munitien op de schepen nagenoeg geheel verschooten waren, gaf de Commissaris last tot den terugtocht der gezamenlijke magt naar de overzijde der rivier, die ook, omstreeks den middag, zonder verder verlies volbragt werd.

De landmagt had in de gevechten van den 12den en 13den een verlies geleden van 5 gesneuvelden en 52 gewonden, onder welke laatsten de 1ste luitenant BISCHOFF en de 2de luitenant

HAALJE: eerstgenoemde overleed reeds den 16den, aan de gevolgen zijner wonden. Er konden nu niet meer dan 550 man onder de wapens gebragt worden, ter oorzake van het verlies in het gevecht en de menigvuldige zieken. Deze omstandigheid, gepaard met gebrek aan munitien en levensmiddelen, zoowel bij de land- als zeemagt, de onweerbare staat van het etablissement, dat geheel open lag, en de toebereidselen die men den vijand tot eenen aanval zag maken, bewogen den Commissaris MUNTINGHE om zijne toestemming te geven tot het voorstel der Kommandanten van de land- en zeemagt, om de troepen in te schepen en van de hoofdplaats weg te trekken.

De inschepping nam den 15den Junij eenen aanvang met de zieken en gewonden; zoodra werd dit niet door den vijand bemerkt, of hij maakte uit den dalm een hevig vuur op de schepen en de troepen aan den wal, tevens op de eersten een groot getal branders afzendende, waardoor ze genoodzaakt werden een weinig lager af te zakken. Hierdoor waren de troepen nu van de eenige dekking beroofd, welke zij tot dusverre tegen het vuur van den dalm gehad hadden; en daar tot het inschepen over geen andere vaartuigen dan de sloepen der oorlogschepen beschikt konde worden, is na te gaan, dat dit niet dan langzaam en met groot gevaar ten uitvoer kon worden gebragt.

Toen reeds een gedeelte van de troepen aan boord was, kwam de vijand het nog overige gedeelte in deszelfs positie aanvallen; hij werd met dapperheid ontvangen, maar de onzen konden niet verhinderen, dat de uit hout, bamboes en atap zamengestelde woningen van het etablissement in den brand gestoken werden; en daar in deze moeilijke en gevaarvolle omstandigheid, het behoud van menschenlevens de eerste pligt was, zag men zich genoodzaakt de twee veldstukken, na ze evenwel eerst onbruikbaar gemaakt te hebben, met een groot gedeelte van de bagage in handen van den vijand te laten. Bij de inschepping bekwam de landmagt nog 7 gewonden.

De Commissaris MUNTINGHE wilde nu aan de *Peladjoe*, dezelfde plaats die Sultan BADAR-OEDIN vervolgens zoo geducht heeft laten versterken, positie blijven houden, en alleen de zieken en gewonden naar *Muntok* zenden, vermits men op eenen spoedigen aanvoer van munitien van daar konde rekenen, en het toch niet waarschijnlijk was, dat de vijand twee met troepen bezette korvetten zoude durven en kunnen nemen. Ook de kapitein-ingenieur VAN DER WIJCK, een officier die reeds toen onmiskenbare blijken van die echt militaire deugden en talenten gaf, welke hem in vervolg van tijd de algemeene achting bij het leger in zulk eene hooge mate verworven hebben, drong er hartstogtelijk op aan, daar stand te blijven houden; maar de Kapitein Luitenant BAKKER, verklarende dat de

schepen met geene mogelijkheid konden blijven liggen, ging de Commissaris er toe over naar *Muntok* te stevenen, ten einde daar versterking in te wachten, die hij in persoon te *Batavia* ging vragen.

Hadde men aan de *Peladjo* den toevoer van munitien kunnen blijven inwachten en vervolgens weder opwerken tot aan den kraton, dan waren, naar alle waarschijnlijkheid, de groote toerusting die voor de expeditie van 1819 en 1821 gemaakt zijn en de daarmee verbondene opofferingen aan bloed, geld en materieel niet noodig geweest.

II.

Expeditie van 1819, onder bevel van den Schout-by-Nacht WOLTERBEEK.

Bij de aankomst te *Batavia* van den Commissaris voor *Palembang* en *Banka*, den kortelings tot Raad van Indie benoemden heer MUNTINGHE, gevoelde het bestuur te wel, hoe belangrijk spoedige operatiën waren, om niet aanstonds maatregelen te nemen tot herwinning van het verlorene. Immers was het door de vorsten en volken van den Indischen Archipel zoo lang gekoesterde droombeeld van de onverwinnelijkheid onzer wapenen, door de verovering van *Java* in 1811, eensklaps weggenomen, gelijk het Gouvernement dan ook reeds in 1817 verplicht geweest was eenen opstand in de Residentie *Cheribon*, en kort daarna eenen gewigtigeren in de *Molukos* te dempen. Welke gevolgen waren er dus nu niet te wachten, zoo de Sultan van *Palembang*, een vorst die den zeeroof begunstigde en door de naburige Britten werd toegesjuicht, ongestraft het Nederlandsch gezag bleef trotseren?

Op den 22sten Augustus 1819 vertrok dan ook reeds van de reede van *Batavia*, eene expeditie onder aanvoering van den Schout-bij-Nacht WOLTERBEEK, om Sultan MACHMOED-BADAR-OEDIN voor zijnen euvelmoed te straffen. Op de oorlogsvaartuigen: het linesschip *Tromp*, de brik *Irene* en de kanonneerbooten n°. 17 en 18, en op de transportschepen: *Arinus-Marinus*, *Admiraal-Buyskes* en *Henriette-Bethoy*, waren ingescheept 800 man infanterie en 100 man artillerie, allen Europeanen, alsmede het benoodigde materieel der artillerie. Te *Muntok* zoude de expeditie versterkt worden met al wat daar van land- en zeemagt beschikbaar zoude worden geoordeeld, waaronder begrepen was eene opzettelijk tot dat einde van Samarang gekomene compagnie pionniers. De landmagt werd, onder het opperbevel van den Schout-bij-Nacht, gekommandeerd door den Kolonel-kommandant van het 18de regiment BISCHOFF; de verdere bevelhebbers der troepen waren: voor de infanterie, de Luitenant-Kolonel KEER; voor de ar-

tillerie, de Luitenant-Kolonel RIESZ; voor de genie, de kapitein VAN DER WIJCK en voor de geneeskundige dienst, de Chirurgijn-Majoor VAN RAELTEN.

Den 50sten Augustus kwam het eskader ter reede van *Muntok* ten anker. Hier moest de expeditie eenigen tijd toeven, wijl tot de inrigting der *tjunia's* (platboomde vaartuigen) om geschut te kunnen dragen, hetwelk onder het toezigt van den kommandant der genie geschiedde, acht dagen tijds gevorderd werden, en ook het fregat *Wilhelmina* ingewacht moest worden, hetwelk naar *Jeboes* gestevend was om drinkwater in te nemen; en uit dit oponthoud volgde noodwendig eene langere vertraging, door de afwachting van een springgetij, om over de bank voor de *Soensang* te kunnen komen, hetwelk niet voor den 19den September heeft kunnen geschieden.

De Schout-bij-nacht, al aanstonds bij zijne aankomst door de civiele en militaire autoriteiten van *Muntok*, van de stoutheid der zeeroovers op onderscheiden punten van *Banka's* kust onderrigt wordende, welke zoo verre ging dat zij zich te zamen met kwaadwillige inwoners van het eiland zelf, te *Banka-Kotta*, tegen over den derden punt van *Sumatra*, genesteld en dermate verschanst hadden, dat een detachement van 100 man, onder den Kapitein EGÉ ter hunner verdrijving afgezonden, daarin niet had kunnen slagen, besloot van het oponthoud der Palembangsehe expeditie gebruik te maken, om een tweede detachement ter vernieling van het roovernest te *Banka-Kotta* af te zenden.

De togten tegen de zeeroovers en daarmee zamenspannende kwaadwilligen op het eiland *Banka*, een afzonderlijk hoofdstuk zullende uitmaken, zij het hier genoeg te zeggen, dat de Kapitein LAEMLIN den 1sten September met 250 man op het transportschip de *Admiraal Buyskes*, naar *Pankal-pinang* vertrok, om van daar over land op *Koba* te marcheren en vervolgens, het eiland naar de breedte doortrekkende, *Banka-kotta* in den rug te vallen; terwijl het van de westzijde door de korvet *Eendragt*, de schoener *Emma* en twee kanonneerbooten benaauwd zoude worden; en voorts dat de *Admiraal Buyskes* met het detachement van den Kapitein LAEMLIN, op den 8sten October ter reede van *Muntok* terugkwam, daar de zieken en gewonden aan wal zettede en vervolgens zich in de *Soensang* weder met het eskader vereenigde.

Gedurende het vertoef der expeditie te *Muntok*, werden de *tjunia's* van beddingen voor houwitsers voorzien, fascinen en vervoerbare bruggen aangemaakt, de pionniers-gereedschappen in bruikbaren staat gebracht, eene in aanbouw zijnde kazerne tot een hospitaal ingerigt en voltooid — naardien de infirmerie, die reeds meer dan 100 zieken bevatte, weinig ruimte meer overig had —, eene groote bamboezen kazerne nieuw opgebouwd n verschillende, der subsistentie en administratie betreffende,

aangelegenheden geregeld. De Schout-bij-nacht en de kommandant der landmagt kwamen overeen om, ongerekend de bezettingen van de kleine posten, de detachementen op de vaartuigen en de zieken, voor de zekerheid van het eiland *Banka*, 240 weerbare manschappen te *Muntok* te laten, en dusdoende de landmagt der expeditie te brengen op eene sterkte als volgt:

Staf . . .	12 offic.	, waaronder 4 van gezondheid.	
Infanterie . .	45 id.	en 1087 manschappen.	} Europeanen.
Artillerie . .	7 id.	en 102 id.	
Pionniers . .	6 id.	en 76 id.	
	" id.	en 167 id.	
Totaal . .	68 offic.	en 1452 manschappen.	

Geschut . .	}	2 Mortieren van 20"
		6 Houwitser van 15"
		4 Kanons van 12 @, voor eene bres-batterij.
		2 Kanons van 5 @, als veldstukken.

Totaal . . 14 Vuurmonden.

Den 17den en 18den September gingen de tot de expeditie behoorende oorlogs- en transportschepen van *Muntok* onder zeil, koers stellende naar de *Soensang*. De brik *Irene*, de *Henriette Bethoy* en eenige kleine vaartuigen kwamen den 18den, de *Ajax* den 19den September, maar de *Wilhelmina*, de *Eendragt* en de *Arinus-Marinus* eerst den 2den October over de bank; het linesschip *Tromp* bleef voor dezelve liggen en het transportschip *Admiraal Buyskes* vervoegde zich later in de *Soensang* bij het eskader.

Den 21sten September had men in de rigting van den kampong *Soensang* eene dikke rookkolom zien opstijgen; wat men toen vermoedde zag men nu bevestigd, namelijk, dat de vijand zelf dezen kampong in brand had gestoken.

Het lossen en weder innemen van het geschut op de groote vaartuigen, het vullen van de ontleedigde watervaten, de verdeling der troepen — een en ander een gevolg van het passeren der bank — hield het eskader nog tot den 10den October in den mond der rivier op, als wanneer hetzelfde, nu ook geheel voltallig zijnde, aanving de rivier op te werken.

De troepen waren op de schepen verdeeld in verhouding tot het logies en de te bedienen vuurmonden, naardien de equipagien niet meer dan toereikende voor de scheepsmanoeuvres waren.

De zeil-orde werd aanvankelijk bepaald als volgt:

I^e DIVISIE.

De barkas van de <i>Arinus-Marinus</i> .	Eene prauw met een veldstuk.	De barkas van Z ^r . M ^r . schip <i>Tromp</i> .
---	---------------------------------	---

De korvet
Eendragt.

Kanonnerbooten
n°. 17 en 18.

Het transportschip
Arinus-Marinus.

Vijf prauwen
van *Batavia*.

Sloepen.

Sloepen.

Vijf prauwen
van *Soesje-Akt*.

IIe DIVISIE.

De brik
Irene.

Twee prauwen
met houwitser.

Twee prauwen
met houwitser.

IIIe DIVISIE.

Het fregat
Wilhelmina.

De schoener
Emma.

IVe DIVISIE.

De korvet
Ajax.

Het transportschip
Admiraal Buyskes
en de
Waterbrik.

De transportschepen
Henriette Bethoy
en
Blucher.

Ve DIVISIE.

(*Buiten de bank*.)

Het linesschip
Tromp.

Drie Kruisprauwen.

De onnaauwkeurigheid der kaarten en weinige bekendheid van het vaarwater der rivier, het groote charter der schepen en daaruit volgend dikwijls aan den grond raken derzelve, de sterke stroom gedurende de eb, de vermoeijenissen, de onophoudelijke regens, het hier en ginds aan de oevers in het hout verborgen geschut en de menigte van brandende *rakets* (1), die de vijand met den stroom liet afdrijven, waren hinderpalen in den optogt, die alle door het beleid der bevelhebbers en den goeden geest der schepelingen en landsoldaten overwonnen werden, zoodat het eskader den 18den October op een kanonschot van de vijandelijke batterijen, aan de *Peladjoe* en *Gambora* het anker wierp. In den optogt had de vijand ons 3 gesneuvelden en 9 gewonden toegebracht, als: op den 9den October, even voorbij *Poeloe-Kramat*, twee gewonden op eene der kruisprauwen, en op den 17den daaraanvolgende, even boven het eiland *Sala-nama*, door een enkel kanonschot, 3 dooden en 7 gewonden op de brik *Irene*. Het getal der

(1) *Raket* is de naam van een vlottend huis. Beide de oevers der rivier zijn in *Palembang* met zulke woningen bezaaid. Men heeft er van allerlei grootte en inrigting, naar gelang der goeheid en het bedrijf der bewoners of eigenaars. De vlotten, waarop de huizen rusten, zijn doorgaans van hout, doorvlochten met bamboes, gemaakt en met sterken bindrotting aan den oever of eene ingeheid paal vastgelegd; de huizen zijn gemaakt van hout, bamboes en atap, even als op het land. De rakets der Europeanen en der goeide inwoners zijn geheel van hout opgetimmerd. Tijdens des Sultans-regering mogten de Chinezen niet anders dan in rakets wonen en hun bedrijf uitoefenen. Met brandstoffen aangevuld, dienden zulke rakets den vijand tot branders, die hij nu eens afzonderlijk, dan in kleiner of grooter getal aan elkander gekoppeld, met de eb op onze schepen afzond.

zieken was, zoo bij de land- als zeemagt, door de menigvuldige regens en zware vermoeijenissen reeds tot eene aanmerkelijke hoogte gekomen. De geest onder de schepelingen en militairen liet echter niets te wenschen over.

Betrachten wij nu, terwijl men op het eskader bezig is de positie van den vijand te verkennen en zich ten strijde te bereiden, nog eens van naderbij, welke moeilijkheden aan het doortrekken der geul van de groote zandbank voor de *Soensang* en het opvaren der rivier verbonden zijn, en werpen wij tevens een' vlugtigen blik op de verrigtingen van *BADAR-OEDIN*, sedert den aftogt der onzen in de maand Junij II.

De Palembangse rivier, voor een gedeelte *Soensang* en overigens *Moessie* genaamd, neemt haren oorsprong in den berg *Moessie*, welke, op 7 à 8 duitsche mijlen van *Sumatra's* westkust, een gedeelte uitmaakt van den hoogen bergketen, die het eiland over de geheele lengte van het zuidoosten naar het noordwesten doorsnijdt. In haren bogtigen loop verscheidene takken, als de *Blitie* en *Klingie* welke zich vereenigen, de *Lakitan*, de *Rawas*, de *Lekoh*, de *Lematang* en eenige honderd roeden bewesten *Palembang*, de *Ogan* opgenomen hebbende, ontvangt zij eenige mijlen beneden *Palembang* nog de *Peladjoë*. Tot aan hare zamenvloeiing met de *Ogan* draagt zij den naam van *Moessie*, en van daar af tot aan zee, dien van *Soensang*. De hoofdplaats *Palembang* ligt op beide oevers van de *Soensang* 2° 58' Z. B. en 102° 50' lengte B. O. *Greenwich*, lijnregt 4, doch naar den loop der rivier 15 à 13 mijlen van zee verwijderd. De *Soensang* heeft gemiddeld eene breedte van 100 tot 130 roeden. Van *Palembang* af tot aan het eiland *Satanama* is hare strekking oostelijk; verder vervolgt zij haren loop ten noorden door een laag, moerassig en boschrijk land, nog vele beekjes in haren schoot opnemende en zich ontlastende in de straat *Banka*, nagenoeg regt zuid van *Muntok*. Vooral in de westmoesson is het water rijk met aarddeelen bezwangerd, welke voor hare monding eene bank vormen, die zich omtrent 2 mijlen in straat *Banka* uitstrekt. Deze bank is in de rigting der rivier doorsneden met eene geul, welke zich bij haren zoom in drie takken: een westelijke, een noordelijke en een oostelijke verspreidt. De westelijke is ten allen tijde bevaarbaar voor schepen van 9 voet diepgang; doch voor vaartuigen van 12 à 15 voet, dient men het hoog getijde af te wachten, omdat het gewone verval van water 4 à 3 voet bedraagt: ook schepen 18 voet diepgaande, kunnen hier binnengebragt worden, mits een springgetij afwachtende, hetwelk het water tot 10 voet doet rijzen. De noordelijke tak is altijd bevaarbaar voor schepen van 11 voet diep, en met springtij kunnen er zonder schroom schepen van 20 voet diepgang doorgebragt worden, daar er met het laagste getij 11 1/2 voet water staat. Het water vervalt echter zoo spoedig, dat bij groote schepen de meeste omzig-

tigheid in acht genomen moet worden, om nog met wassend water de ondiepe plaatsen te bereiken, wijl men in het te-gengestelde geval daar vast gerakende, met hetzelfde getij niet weder vlot zoude komen. In de geul neemt de diepte toe, naar gelang men de monding der rivier naderbij komt. De schepen moeten de oostelijke zijde in de geul houden. De getijden in de rivier zijn onregelmatig. Gedurende de oostmoesson heeft men in de 24 uren eenmaal vloed, die 6 à 7, zelfs wel 10 uren duurt. Bij de monding der rivier loopt de vloedstroom met eene 5 à 4 mijlen vaart, zich uitstrekkende tot boven *Palembang*, alwaar hij geheel afhankelijk is van de meerdere of mindere droogte in de bovenlanden; zooals dan ook in de westmoesson, als felle regens de rivier hebben doen zwellen, de eb voor *Palembang* somtijds zeer lang, zelfs wel eens tot zes weken kan aanhouden, en de vloed zich wel eens niet verder dan tot *Kwalla-Oepang* uitstrekt. Om alzoo de rivier op te drijven, moet men gebruik maken van den weinigen vloedstroom, dien men in de 24 uren heeft, en daar die zich wel eens niet verder uitstrekt dan tot *Kwalla-Oepang*, zal men inzien, dat om den optogt met vele en groote schepen te bespoedigen, toevlugt tot het boegseren met sloepen, het uitbrengen van werpen, enz., moet genomen worden.

Den 15den October was het eskader de overblijfselen voorbijgevaren van de batterijen, die *MACHMOED-BADAR-OEDIN* in 1811 tegen de Engelschen had opgeworpen; men had die verlaten en onbenuttigd gevonden; maar nu voor de *Peladjoë* en *Gombora* gekomen, bleek dat de Sultan niet met de handen in den schoot had gezeten. In het korte tijdsbestek van vier maanden, had hij een verdedigingsstelsel tot stand gebragt, zoo als men het zeker niet had kunnen verwachten.

Eene belangrijke krijgsmagt langs eenen anderen weg dan over de rivier voor *Palembang* te brengen, was aan te merken als eene onmogelijkheid: zich hierop verlatende, kon de Sultan zich bepalen tot het zamentrekken van al zijne middelen op dat punt, wat hem de meeste voordeelen aanbood, om de schepen in hunnen optogt te stremmen en om zijne onderdanen in bedwang en buiten communicatie met de aanvallers te houden. Hij koos daartoe de positie aan de *Peladjoë* en *Gombora*, dezelfde, of nagenoeg dezelfde, die in 1659 tot wering der Hollanders versterkt was; en waar zal men er eene aanwijzen, die in des Sultans omstandigheden, beter aan de vereischten beantwoordde? Eerst nadat de te verwachten scheepsmagt alle moeilijkheden van het opvaren der rivier, die hij door het dikwijls afzenden van branders nog vermeerderde, zoude doorgeworsteld en zich dus ziekte en verslapping onder de manschap konde verbreid hebben, wilde hij den strijd beginnen. Hij had geen vooruitgezette posten van eenig belang, wijl tusschen deze en de hoofdstelling toch geen verband kon bestaan

en hij zijne middelen niet door verbrokkeling wilde verlammen: ook kon hij, als despoot over een volk, dat sedert lang onder den geesel van verdrukking en knevelarij gezwogd had, en in de laatste jaren zijne vorsten beurtelings door vreemden afgezet en weder verheven had gezien, wel verzekerd zijn, niet verder dan binnen het bereik zijner dwangmiddelen goed gediend te zullen worden; en dat het weinige succes wat hij van voorposten verwachten mogt, niet konde opwegen tegen den nadeeligen indruk, dien derzelve geslagene verdedigers op de gemoederen zijner hoofdmagt moesten maken. Wijselijk verkoos hij dus de verdediging geenen aanvang te doen nemen, voor hij die zelf konde leiden en bezielen.

Aanstands na den aftogt onzer krijgsmagt met den Commissaris MUNTINGHE, had BADAR-OEDIN, wel voorziende dat het Nederlandsch Gouvernement de zaak hier niet bij zou hebben laten berusten, naar alle oorden zijns rijks gezanten afgevaardigd, om te verkondigen dat de onderdrukking en mishandeling, hem en zijne onderdanen door de Nederlanders aangedaan, den oorlog onvermijdelijk gemaakt hadden, en dat hem nu werkvolk en materialen naar de hoofdplaats gezonden moesten worden. Waar zulks ingang vond, geliet hij zich als den oorlog geenszins te wenschen, maar er zijns ondanks, om den wille zijner onderdanen, der godsdienst en der eer van het vorstelijk huis toe gedwongen te zijn: zoo ontvonkte hij de geestdrift bij den onnoozelen, den fanatieken en den belangzuchtigen, en waar dit niet mogt baten, waren geweldige bedreigingen en straffen de middelen om zich te doen gehoorzamen. Al wat op de hoofdplaats woonde, Chinezen en Arabieren niet uitgezonderd, werd voor den arbeid aan de verdedigingswerken geprest: de arbeiders uit de binnenlanden moesten zelve hunne rijst en verdere voeding medebrengen, aan die van de hoofdplaats werd een gedeelte rijst verstrekt, tot welk einde de Sultan alle op de hoofdplaats voorhandene rijst in beslag nam. Hij bezat eene menigte kanons van allerhande kaliber in eigendom, en kocht voorts al het geschut op, wat hij bij de ingezetenen en van elders kon bekomen. Kruid liet hij te Palembang aanmaken. Den aanvoer van arbeiders en materialen uit de binnenlanden, regelde hij-zelf, en dagelijks bragt hij eenen geruimen tijd op de batterijen aan de Gombora en Peladjoe door, om den voortgang van het werk te bespoedigen. Toen de batterijen in staat van tegenweer waren, benoemde hij zijnen zoon, den Pangerang RATOE, tot generalissimus en stelde hij over ieder derzelve eenen voornamen hem verwanten of zeer toegedanen pangerang tot bevelhebber aan: bij ieder stuk plaatste hij eenen *priai* of *mantri* met de noodige *midjies* ter bediening. Een ieder was zijne bestemming en plaats in het gevecht aangewezen, en de doodstraf bedreigde dengenen die er zich aan zoude onttrekken. Op

iedere batterij deed de Sultan eene of twee zijner kinderen brengen om het vertrouwen van het volk op te wekken. Hij-zelf onthield zich gedurende het gevecht in zijnen dalm. Was het plan van den Sultan wel doordacht, niet minder goed was de uitvoering: met het oog op zijne middelen, den korten tijd van slechts vier maanden, waarin de werken waren tot stand gebracht en de bekende zorgeloze gemakkelijheid van de Indische volkeren in het algemeen, mag men wel zeggen dat BADAR-OEDIN een reuzenwerk had uitgevoerd.

De vijandelijke versterkingen, den 20sten October door den Kapitein-Ingenieur VAN DER WIJCK naauwkeurig verkend, werden bevonden te bestaan in: vier batterijen en een aaneengeschakeld paalwerk, uit zware ingeheide balken bestaande, hetwelk de *Soensang* over de geheele breedte, alsmede de monding van straat *Gombora* en van de *Peladjoe-rivier* afsloot; zoodat de aanvallende schepen niets tegen de batterijen konden uitrigten, zonder zich onder derzelve werkzaamste kruisvuur te komen plaatsen. Het paalwerk bestond op sommige plaatsen uit drie rijen; na de inname der batterijen, in 1821, heeft men onder de ingeheide stammen er gevonden, die eene lengte van 80 en eene middellijn van 2 voet rijlandsch hadden: een bamboezen vlot, in het midden eene opening hebbende, waarboven een bok van zware bamboezen was opgerigt, om de balken door hun eigen gewigt te kunnen inwiggen, was al de toestel waarmede deze geduchte hinderpaal was daargesteld. Een van de batterijen, met 12 schietgaten, was aangelegd op den Z. O. hoek van het eiland *Gombora*; twee derzelve, te zamen 60 schietgaten tellende, waren, met eene onderlinge tusschenruimte van 50 tot 75 roeden, op den regter oever van den *Soensang* geplaatst, de voorste leunende met den regter vleugel aan de uitwatering der *Peladjoe* en evenwijdig aan den oever der *Soensang*, de volgende in de verlenging van de eerste; de vierde batterij was in het midden der rivier, op een opzettelijk daarvoor aangelegd eiland, gebouwd: deze had drie schietgaten en werd nog ondersteund door vier drijvende batterijen, ieder met twee schietgaten. Iedere batterij was, behalve door de algemeene afpaling, aan den waterkant nog op zich-zelve ontoegankelijk gemaakt door palen en verbakkingen; naar de landzijde waren zij van nature ongenaakbaar door de moerassigheid der oevers, zoowel van de hoofdriever als van hare zijtakken. De batterijen waren bekleed met zware boomen en palen, naast elkander in den grond geheid en met zware bindhouten gekoppeld; de schietgaten waren van blinderingen voorzien, als de geschutpoorten aan boord der schepen, de borstweringen schenen eene beduidende dikte te hebben. Niet ieder schietgat was met eenen vuurmond bezet, maar toch heeft men gedurende het gevecht waargenomen, dat de gezamenlijke stel-

ling met, om en nabij 50 kanons, meest van 8 en 12 Ⓕ, doch ook enkele van 18 en 24 Ⓕ verdedigd werd. Overigens bezat de vijand nog een oud driemast-schip en eenige kleine gewapende vaartuigen. In den mond van de rivier *Peladjoë*, voor de achterste der twee batterijen aan de *Peladjoë* en voor de batterij *Gombora* lag het vol met rakets.

Van den 18den tot den 21sten had de Schout-bij-nacht herhaaldelijk doen beproeven om nader naar de vijandelijke batterijen op te werken, maar telkens was dit door den stroom mislukt. In dien tusschentijd zond de vijand dikwerf, en in groot getal, branders af, onder anderen in den nacht van den 20sten op den 21sten, dertig op eens, die allen goed brandden; hij schoot er van zijne batterijen en prauwen met kanon op, om de sloepen te verhinderen dezelve van voor den boeg der schepen weg te hoegseren, dan dit belette niet dat zulks met dezelfde bedaardheid en orde geschiedde als bij de vroegere gelegenheden, en dat alle schade voorgekomen werd.

Den 21sten de omstandigheden gunstig zijnde om den aanval te beginnen, begaven zich de Schout-bij-nacht en de Kolonel Bischoff met hunne staven aan boord van het fregat *Wilhelmina*.

Men ligte des morgens om 10 uur het anker, doch moest hetzelfde uithoofde van tegenwind, aanstonds weder laten vallen; op het middaguur eene matige koelte opkomende, zeilde het fregat *Wilhelmina* voor de vijandelijke batterijen en opende een levendig en geregeld vuur, dat even zoo van de batterijen beantwoord werd: voor de tweede zigzag van de eerste batterij gekomen, bevond zich de *Wilhelmina* ter naauwernood op eene scheepslengte van de palen, en was zij om de vermindering van water genoodzaakt te ankeren: zij werd nu van alle batterijen beschoten. De overige schepen en vaartuigen kwamen mede langzamerhand opgezet en namen hunne positiën, niet geheel zooals voorgeschreven was, maar in voege als volgt: de *Eendragt* vóór de *Wilhelmina*, de *Irene* achterlijk en meer naar het midden van het vaarwater dan de *Wilhelmina*, de *Arinus-Marinus* achter de *Wilhelmina* en de *Ajax* achter de *Arinus-Marinus*: de twee kanonneerboden waren geplaatst een weinig achterwaarts van de *Wilhelmina* en meer naar het midden van het vaarwater, de *Emma* ongeveer achter de *Irene* en de *tjunias* met de houwitsers, op verderen afstand, achter de schepen.

Tot 4 uur in den namiddag werd aan beide zijde het vuur met gelijke levendigheid onderhouden, als wanneer de wind zich uit het N. W. met eene buijige lucht verhief en het voor de schepen gevaarlijk gecoördeld werd in hunne positiën den nacht te blijven afwachten; zij hernamen met werpankers hunne stelling van voor het gevecht, onder het voortdurend vuur van de batterijen en het gestadig afkomen van branders, welke de vijand van tusschen het paalwerk afzond. Men had geen ver-

traging in het vuur van den vijand, noch beschadiging aan zijne werken kunnen bespeuren. Ons verlies aan personeel bedroeg 1 officier en 25 onder-officieren en manschappen, gesneuveld, en 3 officieren en 46 onder-officieren en manschappen gewond, alleen namelijk voor zooveel de landmagt aangaat: de gesneuvelde officier was de 1ste Luitenant RIJNST en de gewonde officieren waren de Kapiteins VAN DER VEN en DORMAGE en de 1ste luitenants BOUCHÉ en DE BRUIN, van welken de laatste genoemde spoedig aan de gevolgen zijner zware verwonding overleed. De Kolonel BISCHOFF zeide in deszelfs berigt aan den Kommandant van het Indische leger, dat dit verlies nog als gering te beschouwen was, wanneer men in aanmerking nam, de opgeproptheid der schepen en de juistheid der vijandelijke schoten, voor welk laatste het fregat *Wilhelmina* tot een bewijs konde strekken, als hebbende in den romp alleen 120 schoten ontvangen. Het verlies van den vijand is onbekend, doch in vergelijking van het onze, zal het wel weinig beteekenend geweest zijn.

De schepen *Eendragt* en *Arinus-Marinus* waren in den terugtocht vastgeraakt en bleven zitten tot den anderen dag. In den nacht liet de vijand tweemaal een groot getal branders op de schepen afdrijven, welke echter door de gewone maatregelen onschadelijk gemaakt werden; met het aanlichten van den dag gaf hij van zijne batterijen weder vuur op de schepen, voornamelijk op de vastzittende, hetwelk van de laatsten beantwoord werd en van weerszijden aanhield, tot de *Eendragt* en de *Arinus-Marinus* wederom vlot geraakt en bij de andere schepen van het escader ten anker gekomen waren.

De Schout-bij-nacht WOLTERBEEK en de Kolonel BISCHOFF, waren evenzeer voldaan over den moed en de volharding in het gevecht zoowel van de land- als van de zeemagt. Het had moeite gekost om de militairen, welke niet bij het geschut ingedeeld waren, ten einde hen niet nutteloos aan het vuur bloot te stellen, in het ruim te houden.

Schoon de vijandelijke batterijen, welke men gedurende het gevecht geheel had kunnen overzien en opnemen, geenszins als onneembaar voor onze troepen te beschouwen waren, mits zij dezelve slechts konden genaken, was het niet aldus gesteld met de werken die derzelve toenadering beletteden; om deze uit den weg te ruimen waren tijd noodig en middelen, die de zoo spoedig bijeengebrachte expeditie niet bezat. Intusschen waren de troepen door de vurigste drift bezield om den vijand in zijne verschansingen aan te grijpen; men zocht ook allerwege, onderwijl de bekomene schade aan de schepen zooveel mogelijk hersteld werd, naar eene gelegenheid om de batterijen te kunnen beklimmen of omtrekken: de kapiteins VAN DER WIJCK en LAEMLIN waren hiertoe speciaal in commissie gesteld; maar welke moeite men zich ook gaf, op de rivier stuitte men overal

voor een ondoordringbaar paalwerk en langs de oevers vol kreupelbosch en moeras, dat vooral in dit jaargetijde niet door te komen was.

Eene gedurende deze nasporingen aan den Sultan gedane opeischung, mede het gewenscht gevolg niet gehad hebbende, ontbood de Schout-bij-nacht alle kommanderende officieren der schepen en troepen bij hem aan boord, en hun den toestand der expeditie voor oogen gehouden hebbende, vroeg hij ieder in het bijzonder af, wat naar zijn gevoelen nog beproefd zoude kunnen of behooren te worden, om tot het doel der expeditie te geraken. Blijkens een van deze bijeenkomst gedresseerd proces-verbaal, kwamen allen daarin overeen, dat de groote schepen, uithoofde van de afsluiting der rivier, met het hierboven beschreven paalwerk, geene belangrijke schade aan de vijandelijke werken vermogten toe te brengen, dat de gelegenheid van het vaarwater het onmogelijk maakte dit paalwerk met één of meer schepen te gelijk, met geweld door te dringen (naar het voorbeeld van de Kapiteins VAN BRAKEL en VAN RIJN, die de keten over de Theems over- en doorzeilden en de vloot van DE RUIJTER den weg naar *Chattam* haanden); dat er geen mogelijkheid bestond om van de landzijde iets uit te rigten; dat het getal van kleine vaartuigen ontoereikend was om daarmede iets te ondernemen; dat de ziekte onder de manschap, ten gevolge van de opgeprotheid der schepen en de aanhoudende en felle regens meer en meer toenamen; en eindelijk, dat een langer verwijl voor de vijandelijke werken, geen nut zoude aanbrengen, maar alleen de verdere versmelting der expeditie ten gevolge konde hebben: redenen, die den Schout-bij-nacht deden besluiten naar den mond der rivier terug te trekken, *Banka* in zekerheid te brengen, de misbare troepen met de transportschepen naar *Java* te zenden en in afwachting der maatregelen die Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal zoude goedvinden te nemen, met de oorlogschepen de monden der Palembangse rivieren te blijven blokkeren.

(Het vervolg hierna.)

GESCHIEDKUNDIGE AANTEKENINGEN,

RAKENDE DE EERSTE AANWENDING

VAN HET

GEBASTIONNEERDE STELSEL

EN EENIGE DAARMEDE IN VERBAND STAANDE
ONDERDEELEN (1).

De overgang der ronde torens in de uitspringende hoeken der stadsmuren tot de bolwerkvormige of *sijfhoekzijdige* gedaante

(1) Uit de *Agenda* van een Ingenieur.

(gevormd door de *keellijn*, de twee *flanken* of *strijken*, ook wel genaamd *shoulders* of *vleugels* en de beide *facen*, *voorzijden* of *gezigtlijnen*) met aarden borstweringen en walgangen achter dezelve, was het gevolg der zich naar de verbeterde aanvalswijze evenredigende verdedigingsmiddelen, na het algemeen in gebruik komen van het buskruid of der vuurwapenen, als wordende er zwaardere schootsweëren en eene grootere binnenruimte vereischt voor het geschut en deszelfs bediening, om de doorgaande of middelwallen, genaamd *courtines* of *gordijnen* (1), te bestrijken, overal langs derzelve voet te kunnen overzien en tevens het vijandelijke geschut beter te weerstaan; te meer, daar de ronde torens of rondeelen, behalve dat zij meerendeels die eigenschappen misten en ook niet op afstanden aangebragt waren, geëvenredigd aan de werkzame dragt der nieuwe vuurwapenen, daarenboven het nadeel hadden, dat derzelve voet, vóór de ronding, niet geheel gezien werd en den vijand in die *onbestrekene* of zogenoemde *doodte ruimte*, meer gelegenheid aangeboden werd om stormladders, ondergravingen en mijnen aan te wenden.

Deze eerste wijziging — ik bedoel het scherp of hoekig uitwaartspringen — was voor de versterkingskunst wel niet van overgroot belang, althans, aangezien die eerste bolwerken nog zeer klein en weinig beter dan de reeds hier en daar gebezigde vergrootte ronde torens of rondeelen waren; maar, gelijk altijd de eerste stappen in verbeteringen, hoe gering ook schijnende, tot snellere uitbreiding leiden en allengskens op zich-zelve staande beginselen tot eenen wetenschappelijken samenhang of *stelsel* gebragt worden, zoo is het zoowel uit dit oogpunt, als wegens het belang om eenig gedenkwaardig herwaarts komen van elk gevestigd wetenschappelijk onderdeel te kunnen aanwijzen, dat wij bij dit punt eenige meerdere oogenblikken stilstaan, en er onze aandacht aan wijden; zullende het dan weldra blijken, dat den Nederlanders hierin meer toekomt, dan tot nog toe bij vele schrijvers — welke ook meer het standpunt der wetenschap, dan derzelve lotgevalen in het oog hadden — het geval is geweest.

(1) Wij gebruiken in den aanvang van deze krijgsgeschiedkundige aantekeningen, bij voorkeur dezelfde oude benamingen, zooals die bij de meeste Nederlandsche schrijvers van de 16de en 17de eeuw woordelijk voorkomen, doch welke naderhand door de meerdere aanraking met de Franschen en der algemeene verspreiding van hunne taal, verbasterd zijn; zoo zeiden onze schrijvers: VOOR TENAILLE, *tange*; VOOR FAUSSE BRATE, *onder-, beneden- of tweede wal*; SAILLANT, *punt, spits of borst*; POTERNE, *gewelfde gracht-gemeenschap, of korter, bedekte gang, ook wel hulppoort*; CAVALIER, *kat of schietkat, beukerij*; CONTREFORT, *schoormuur, blinde piloor of pijler, schermmuur, spoor*; COUVRE-FACE OF CONTREGARDE, *dekkingswal, vóorwal*; TRACÉ, *hoofdtrek, grondtrek*; FONDAMENT, *grondmuur*; LUNETTE, *grootte bril*; FLÈCHE, *kleine bril of bril zonder flanken*; REDOUTE, *vierhoekige schans of veldschans*; TERREPLEIN, *walgang of binnenruimte*; BERME, *walvoet, zoom- of rondengang*; BRÈCHE, *walbreuk, wal-opening, beuke, inbreuk, bresse*; TRAVERSE OF BLINDE, *dwaarswal, kèerwal*; BANQUETE, *bank*; BARBETTE, *bankbatterij*; CORDON, *TABLETTE OF MAGISTRALE, rollaag, muurrand*; CAPITALE, *hoek- of hoofdtijn*; ESCARPE EN CONTRE-ESCARPE, *binnen- en buiten-grachtsboord*; COMMANDEMENT, *beheersching*; CUNETTE, *kleine- of midden-gracht, waterloop of goot*; RAMPE, *APPARELLE, oprid*; MERLON, *kast*; CASEMATE, *moordkelder, overwelfde batterij, holbouw*; CAVE À CANON, *geschut- of kanonkelder*; TRADITOIRES, *rugsche of zijdelingsche vuren onder geweeven*; OREILLON, *bolwerks-oor*; EMBRASURE, *schietgat, geschutgat, geschutslenf of geschutpoort*; CRENEAU, *schietgat voor geweer, klein schietgat, kanteel*; FASCINE, *rijs-bundel, leger-takkebos*; enz.

Het is voornamelijk in het begin der 16de eeuw dat de invoering der bolwerken of het zoogenaamde gebastioneerde stelsel veld won, waarin wij het gevoelen van den Krijgsbouwmeester *Aurelio de Passino van Ferrare*, dezelfde die *Sedan* versterkte, aankleven. In zijn werk, genaamd *Discorsi sopra el Architettura Militari* (1), toont hij overtuigend aan, dat die wijze van versterken toen eerst algemeen bekend raakte, en het schijnt ons toe, dat het altijd met eenige onzekerheid zal gepaard gaan, om het juiste tijdstip te bepalen. Zoo hebben nadere opsporingen toch geleerd, dat de meening van sommigen, alsof *Ziska* of *Zisca*, het Hoofd der Hussiten, reeds bij zijne verschansingen op den berg Tabor in Bohemen, in den jare 1419, de bolwerk-vormige omwalling zoude aangewend hebben, ongegrond is, uit hoofde het slechts groote ronde torens met rechte flanken en uitspringende of redanvormige werken waren, even als die waarmede *Achmed-Pacha* de stad *Otrante* in het koninkrijk Napels, na derzelve verovering in 1480 bemaarde, beroepende zich *Folard* dienaangaande alleen op den tekst van *Jacques Triulse* of *Triulzio*, die deze werken ziende, zoude gezegd hebben, «dat dezelve overal bij de Krijgsbouwmeesters der Christenheid navolging verdienden.»

Ook zijn de bolwerken van *Verona*, waarmede zekere krijgswbouwmeester *Michelli San-Michelli*, volgens het verhaal van *Tartaglia* of *Tartalea* in zijne *Quositi ed Inveni diversi*, *Venise* (1546) die stad versterkte, en die de ingehouwen jaartallen van 1523—1529 zouden dragen, niets anders dan de reeds genoemde groote gewelfde torens, met rechte flanken loodrecht op den middelwal staande, zonder aarden horstweringen, gelijkende naar een door *Antoine Colonne* in 1641, op bevel van *Lodewijk van Savoije* te *Turin* gebouwd bolwerk, terwijl slechts twee dezer torens van *Verona* rechte voorzijden hadden, echter van zoo kleinen omvang dat dezelve geene noemenswaardige afwijking van die vergroote ronde torens kenmerkten (2), welke de beroemde *Albrecht Dürer*, in 1527 voor-

(1) Dit werk is gewis een der merkwaardigste van dien tijd over de versterkingskunst. De Fransche uitgave van 1579, in 4°, gedrukt bij *Christophe Plantin* te *Antwerpen* en aan den Prins van *Oranje* opgedragen, is aanmerkelijk verrijkt en opgebelderd, voerende tot titel: «*Discours sur plusieurs points de l'Architecture de guerre, concernant les fortifications tant anciennes que modernes, ensemble, le moyen de bastir et fortifier une place de la quelle les murailles ne pourront être endommagés de l'artillerie.*»

Dit werk bevindt zich in de Boekerij der Hoogeschool van *Utrecht*, en worden daarin bekleedingsmuren met verschillende soorten van aarden bresbogen aangetroffen.

(2) *Giorgio Vasari van Toscane* zegt: «de wijze om bolwerken met hoeken te bouwen, is eene uitvinding van *St. Michele*, want voorheen maakte men dezelve rond. — De manier, bolwerken met driedieken (flanken) geschut te bouwen, was ook de zijne, en is naderhand op «vele plaatsen gevolgd.» (Evenwel, en dit zij in het voorbijgaan gezegd, hadden de Fransche ingenieurs de bemaarde hooge en lage flanken van het kasteel te *Kamerrijk*, zoo digt bij elkander gebracht, dat de Spanjaarden in 1595, door het beschieten der bovenflank de ketel der benedenflank geheel onbruikbaar maakten waardoor veel tot de overgave dezer sterkte werd toegebracht.) De veelbelezene en schrandere Duitsche Ingenieur, Generaal *von Hojjer*, zegt, dat de van 1520—1526 te *Verona* gebouwde bolwerken nog rond zijn en bedekte kazematten hadden, gelijk hij van een derzelve *delle Boccare*, eenen platten grond en opstand geeft. Het bolwerk *delle Madelene*, in 1527 gebouwd, is scherp, klein, met rechte facen en enkele flanken, onder welke zich kazematten met schietgaten voor geschut bevinden. De flanken staan echter, in het algemeen, loodrecht op de courtine, zijn open en hebben

droeg, dezelve den naam van *Basteijen* gevende, welke laatste ons nog doelmatiger toeschijnen, omdat dezelve met ruimere afmetingen, met groote rechte flanken en in het algemeen op eene grootere schaal met bomvrije, schoone kazematten voor geschutvuur en voor legering zijn voorzien.

Het is bekend dat de oude walmuur van *Maastricht* reeds in het midden der vijftiende eeuw, volgens eene daarvan bestaande ichnographische teekening, (waarschijnlijk van *Hoefnagel*) met groote ruime en zich onderling verdedigende torens, op de uitspringende hoeken voorzien was, met zware aarden horstweringen, welke in vorm en doel eenige overeenkomst met die door *Albrecht Dürer* (1) voorgedragen, hadden, en zoo spreekt dan ook reeds de Rector *Matthias Herbenus* in zijn werk, *de Trajecto instaurato*, beginnende in 1480, van groote ruime torens in 1450—1461 herbouwd en toen met zware schoone gewelven, voor verdediging en legering verrijkt, en onder anderen ook van een, hetwelk, naar de beschrijving, onze hedendaagsche bolwerken gelijk en waarvan een gedeelte, met den aansluitenden muur, in 1508 onder den peijmeester *Hamaker* schijnt vernieuwd te zijn. Moet echter de eerste aanwending van dien geheel vijfhoekzijdigen bedendaagschen vorm het tijdstip der invoering van de bolwerken daarstellen, dan vinden wij daarvan ook reeds een voorbeeld in den Nederlandschen vestingbouw, bij de kleine vesting *Woercum* of *Woudrichem*, hetwelk van 1460 (2) dagteekent, als wanneer — volgens de aantekening daarvan bij *A. Rademaker*, *Nederlandsche en Kieftische Oudheden*, 1732, (Amsterdam bij *A. Schoonenburg*), in 4°, 4° deel, bladz. 115, bij het artikel over dit stedeke gegeven — aldaar in genoemd jaar, reeds gelijktijdig met de poorten, een bolwerk zoude gebouwd zijn, zijnde waarschijnlijk dat aan de *Merwede* of *Waal*, hetwelk naderhand gedurig hersteld en op nieuw beklampt, echter reeds op zeer oude platte gronden, wat den grondtrek betreft, van die vijfhoekzijdige of bolwerkvormige gedaante voorkomt. Welke gegronde twijfel zoude daartegen ook door vreemde schrijvers over de Krijgsgeschiedenis kunnen opgeworpen worden, wanneer zij toch zelve erkennen, dat dit land van de vroegste tijden af een gedurig tafereel van oorlogen en zelfs voor de vreemden eene leerschool der krijgskunst uitmaakte; te meer, daar men de bewijzen vindt, dat de Nederlanders reeds in de 15de eeuw, sterke plaatsen en kasteelen met eene soort van ingegraven wegen of loopgraven, in kronkelende strekking, benaderden, door welke zij het geschut digter onder de wallen brag-

2 schietgaten voor kanons. De bovenflank is inwaarts gebogen, deels met 3, deels met 4 schietgaten voorzien. Het bolwerk *del Corno* is stomphoekig, van boven met eene bedding voor kanons en achter den spitsen of uitspringenden hoek een verdedigbaar wachthuis. De gemeenschap tusschen den hoofd- en middelwal en de lage flanken, is door middel van twee gewelfde breede doorgangen daargesteld.

(1) Deze Schilder en Bouwmeester heeft daarenboven meermalen *Maastricht* gezien en ook *Utrecht* bezocht, terwijl aan de walmuren van laatstgenoemde stad reeds bij het beleg van 1483, zeer groote gewelfde torens met rechte strijken bestonden, hebbende eenige gedeelten der aansluitende gordijnen, zoogenaamde *gancken* of *galerijen* met *buschgaten*. Ook vond men bij den afbraak dezer oude walmuren (1829—1840) allerlei aard- en bresbogen, gelijk mede bij de opgraving (1837) der zeer oude bekleedingsmuren van 's *Hertogenbosch*.

(2) Waarschijnlijk toen de sluwe *LODEWIJK XI*, de eerste Dauphin, voerende den schimpnaam van *Phalaris*, onder geheime begunstiging van Engeland, zich van een gedeelte van Holland en Zeeland scheen meester te willen maken.

ten, om alzoo de zware muren en poorten te bereiken en dus wederkeerig ook de vroegtijdig opgemerkte gebreken der oude, zich met geschutvuur slecht bestrijkende walmuren, op deze wijze eenigzins hebben trachten te verhelpen, vooral ook door het algemeen invoeren van zware aarden borstweringen.

De bevestiging van *Antwerpen* versterkt nog dit gevoelen, zijnde een zware walmuur, dat is, van eene tegen beladdeering beveiligde hoogte, hebbende lange gordijnen met bolwerken van hedendaagschen vijfhoekzijdigen vorm; en ofschoon met den bouw daarvan door den vestingbouwmeester van die stad, *Frantzen* genaamd, in het jaar 1540 werd aangevangen, is het wel te denken dat zijne ontwerpen voor een zoo groot werk reeds vroeger opgemaakt waren.

Ook verhaalt ons de beroemde *Daniel Speckle*, 1589, de zoogenaamde Vader der Duitsche krijgswaarnemers, dat deze *Frantzen*, den Keizer KAREL V trachtte te bewegen, om de strijken groot te maken, en de bolwerken op eene grootere schaal, ongeveer 450 voeten nader bij elkander te brengen, dan men dezelve er nu nog hedendaags uitgevoerd ziet; vermenende, dat alsdan, bij eene zoodanig beter geordende, zich-zelve bewakende of bestrijkende omwalling, het bolwerk eerder dan de gordijn zoude worden aangevallen, aangezien de middenwal bij eenigzins groote of ruime bastions, een teruggetrokken gedeelte uitmaakt en dus het sterkste wordt; doch de Keizer met de redeneringen der Hertogen van *Alba* en *Conzaga* en des Graven van *Buuren* instemmende, welke beweerden dat dezelve 1500 à 1600 voeten (536 à 570 ellen) van elkander moesten verwijderd zijn, begreep eerst later, toen het te laat was, dat de beginselen welke *Frantzen* had verdedigd, de waarheid meer nabij kwamen, dan de verdediging meer bevorderden.

Deze zelfde *Frantzen*, ook wel meester *Frans* genaamd, had ook reeds, bij die gelegenheid, het aanleggen van *buitenwerken* voorgedragen, welke men toen niet goed vond uit te voeren.

Reeds lang voor dat *Adam Freytag* eene zoogenaamde Nederlandsche versterkingswijze, zonder bekleedingsmuren, beschreef (ofschoon hier nimmer een algemeen of bepaald systema bestaan heeft) was *Breda* alreeds met zware aarden wallen, eenige bolwerken en diepe breede natte grachten versterkt, en wel door *Hendrik van Nassau*, tijdens 1533.

Na deze regelmatige bolwerkvormige omwalling, zag men eveneens in Frankrijk, ongeveer het jaar 1543, de vesting *Landrecies* onder de regering van *Frans I* en daarna *Hesdin*, onder *Hendrik II* (1), als ook eenige jaren later het kasteel van *Kamerijk* met zich onderling bestrijkende bolwerken versterken; terwijl zij voor de hier te lande gelijktijdig gebezigde benamingen van: strijken, vóórzijden, keel en bolwerk, die van *flanc*, *faces* of *pans*, *gorge* en *bastion* gebruikten; doch hoezeer men ook deze verbeteringen, te dien tijde aan vele vestingen, zoo in Duitschland, Frankrijk en Italië, zag aanbrengen, was zulks voornamelijk bij het herstellen van reeds bestaande werken en meestal nog zeer kleine bastions welke hunne bekleedingsmuren schier geheel aan het vijandelijk ge-

schut bloot gaven en daardoor grootelijks in bressen gelegd werden; terwijl het zeker is, zooals de *Markies de Montalembert* teregt aanmerkt, dat het kasteel van *Antwerpen*, onder de leiding van den krijgswaarnemer *Serbello* in 1568 gebouwd, ingevolge het vroeger daarvan door *Paciotto* vervaardigde ontwerp, moet beschouwd worden als het eerste of meest regelmatig gebastioneerde stelsel; bevattende alles wat de nieuwere school der vestingbouwkunst, zoo hier te lande en elders, naar de toenmalige begrippen en wijze van aanval en verdediging, als het meest gewaardeerde had geleerd (1).

Toen de Prins van *Oranje* den 8sten Januarij 1579 zijnen beoemden vestingbouwmeester *Sebastiaan Topin* uit *Antwerpen* naar *Maastricht* zond, om in de zeer in verval zijnde werken dezer vesting met spoed en kracht te voorzien, zoo verbeterde hij al dadelijk het zich onderling bestrijken der werken, en bovendien dekte hij, volgens *Strada*, eenige poorten en bruggen met groote halve manen of ravelijnen; achter de groote torens en de beide bolwerken aan de Maas, als ook achter de ver voorwaarts springende punten des hoofdwals deed hij ruime afsnijdingen of innerlijke verschaningen (*retranchemens*) opwerpen, die de bedreigde punten, namelijk de gevreesde inbreuken, met hun vereenigd vuur konden omvatten. Ook schijnen toenmaals reeds twee vijfhoekzijdige ruime bolwerken aan de vestingwerken van *Wijk* bestaan te hebben, gelijk deze in de Ichnographische kaart van 1580 en in het 3° deel van het *Urbium Totius Mundi* van *Georg Braun* (1593) voorkomen. Ook mogen wij hier opmerken, dat de drie bolwerken te *Zutphen*, tusschen de *Laar-* en *Spittaelspoorten* reeds sedert het begin der 16° eeuw, op platte gronden voorkomen.

Het schijnt voorts, dat reeds tijdens Keizer KAREL V, onder het stadhouderschap van den Graaf van *Hoogstraten*, (1536—1552) te *Utrecht* een vijfhoekzijdig bolwerk aangelegd is, terwijl, nadat die stad de zijde van Prins *Willem I* gekozen had, toen de burgers de Spanjaarden uit *Vredenburg* hadden verdreven, nieuwe bolwerken en ravelijnen, naar de verbeterde krijgskunst van dat tijdperk, en vele andere versterkingen, werden aangebragt.

Nadat deze wijzigingen aan het voornaamste gedeelte — ik bedoel de beschreven vijfhoekzijdige en zich onderling bestrijkende bolwerken — voortaan, schier overal in gebruik kwamen (2), trachtte

(1) Op eene ichnographische kaart van *Antwerpen*, door *Georg Hoefnagel*, in 1579 vervaardigd, ziet men reeds, behalve den bastionvormigen hoofdwal van *Antwerpen* en het regelmatige Kasteel, beide uitgevoerd naar de reeds genoemde ontwerpen van *Frantzen* en *Paciotto*, de dubbele flanken, waarvan eenige der bovenste met kanonkelders, de oreillons, de steenen beeren met duikers of met schotbalken, de schietkatten of verhoogde batterijen, de halve manen of ravelijnen, de blokhuisen of tamboers, de poorten met val- en ophaalbruggen op het midden der gordijnen, de schetsen voor den bedekten weg en vele andere, toen reeds bekende en aangewende onderdeelen van het gewone vestingfront. Deze kaart is met eene bewonderenswaardige juistheid in den uitdruk van eene menigte onderdeelen vervaardigd, staande in *margo* eenige schoone Latijnsche verzen. Dit zeer zeldzame stuk is ons bij toeval in handen gekomen en kan voor een *specimen* van de toenmalige ichnographische teekwijze dienen.

(2) Veelal treft men bij de oude Nederlandsche vestingen ruimere bolwerken aan, dan die welke elders in dat tijdstip gebouwd zijn; bleven de bolwerken ledig, hetzij om dezelve te beter in de keel te verschanen, of wel om in dezelve de magazijnen of gebouwen beter te dekken, dan noemden zij die ledige binnenruimte *ketel*; de afstanden der bolwerkspunten of buitenzijde des veelhoeks, werden, *in natura*, veelal op

(1) *Errard de Bar-le-Duc*, schreef zijn *Traité de fortific.*, in 1594, op last van HENDRIK IV. Men beweert dat de citadellen van *Amiens* en *Sedan* eenige sporen van zijne versterkingswijze hebben; maar in het *Urbium Totius Mundi* van *BRAUN* (1593) zijn het hier nog grootendeels de rondeelen met rechte flanken.

men dezelve te verbeteren, door meer binnenruimte aan dezelve te geven, en de flanken door vergrooting, alsmede door eenen hechteren bouw, met hoogvormigen grondtrek en geschutkelders, meer aan de vernielende werking van het vijandelijk geschut te onttrekken, en tevens des te vernielender op dit laatste te werken.

De bolwerkspunt of spits gaven de Nederlanders 90° opening, ook wel een weinig stomphoekig, terwijl de Italiaansche ingenieurs dezelve meestal zeer scherphoekig uitvoerden, bewerende dat de bres, hetzij door geschutvuur of mijn, toen nog meerendeels aan die spits aanbragt, daardoor eene langere wegruiming zoude vorderen. In eene bijeenkomst van Ingenieurs te *Regensburg* (1576) op last van Keizer *Maximiliaan II* vergaderd en voorgezeten door den generaal *Lazare Schwendi*, werd door den schranderen *Speckle* het grootere voordeel der rechte of niet al te stompe boven de scherpe bestreken bolwerkshoeken bewezen. Weldra kwamen ook de ravelijnen en bedekte wegen als gewichtige hoofddeelen van het gebastioneerde front, meer en meer in zwang: Zoo zag men onder anderen, *Jan van den Kornput*, beroemd Ingenieur onder *Willem I*, in 1581, om *Steenwijk* eenen bedekten weg aanbrengen, niet slechts eene coridor, zoo als deze reeds in het begin der 16de eeuw hier en daar gebruikt werd, onder anderen ook te *Weenen*, 1529, en in dezen geest door *Tartaglia* in 1554 beschreven, maar van eenen ruimen omvang, met wapenplaatsen en onderlinge bestrijking der zamenhangende deelen. In 1591 en 1599 zag men Prins *Maurits* den bedekten weg regelmatig en op eene vrij groote schaal, om het gebastioneerde fort *Knodsenburg* te *Lent* en om de toenmalige vesting *Bommel* aanwenden; terwijl *Symon Stevin* (1617), door middel van zijne spijlsluizen, verbeterde sluisdeuren (1), steenen beeren, duikers, enz., een voordeeler gebruik der natte grachten en der inundatiën in 't algemeen, leerde kennen. Reeds veel vroeger, in het laatst der 16de eeuw, stelde *Stevin* een verbeterd gebastioneerd front voor, ter plaatse waar de vestingwerken van *Vlissingen*, benedenwaarts, aan den *Deurloo* of *Wester-Schelde* leunen, en zijn ook, naar zijn beleid, verscheidene vrij groote ravelijnen met flanken aan eenige onzer Nederlandsche vestingen opgeworpen; alsmede gaf hij aan den markies *de Vic*, Gouverneur van *Calais*, op diens verzoek, voor het eerst de middelen aan de hand, om de nog gedeeltelijk met ringmuren versterkte vesting, door sluiszen en andere kunstwerken veel kracht bij te zetten, evenzoo als naderhand *Vauban* daartoe voor *Havre* van de ervaring en toelichting van zekeren Nederlander *de Vos* wist partij te trekken.

De Nederlandsche Ingenieur *Percheval* behartigde zeer het aanbrengen van verscheidene verbeteringen aan het gebastioneerde front.

ruim 100 Rhijnl. roeden genomen en dus ongeveer 400 ellen. *Dekken, bestrijken en revers-vuren* zijn altijd bij de oude Nederlandsche en Duitsche Ingenieurs een eerste beginsel geweest en niet minder, dat de *hoofdwal* zich-zelfen, door groote welgedekte flanken moet kunnen verdedigen. De ervaring zal naderhand leeren, in hoeverre de Duitschers zich daarin, dezer dagen, bedriegen, door schier regtlijnige fronten te bezigen, die bijna hun eenig flankement uit kleine centrale caponières, als van eene vedette, erlangen! Zeker is het, dat een verbeterd gebastioneerd stelsel beter de strenge analyse, naar zuivere beginselen van vestingbouw, zal doorstaan, dan zich-zelve slecht flankerende hoofdwallen, met onbestreken ruimten en met weinig saillierende vóórwerken.

(1) Waarin ook *Adriaen Jansz.* en *Adriaen Diericksz.* van *Delft* (1617) eere toekomt.

De galerijen voor geweervuur, voornamelijk ook voor de rug-sche vuren, werden hier en daar reeds benuttigd of aanbevolen, alsmede de koffers.

De lage wal (*fausse-braye*) der Nederlanders (1) liet men naderhand voor de bolwerks-facen weg, dezelve alleen tot dekking en dubbele verdediging tegen over de flanken en courtines behoudende, en alzoo nagenoeg de hedendaagsche *tenaille* (grachtange) vormende, gelijk dezelve reeds op de teekeningen bij de bekende Nederlandsche vestingbouwmeesters *Samuel Marolois* (1627) en *H. Ruse* (1634) voorkomen (2), alsmede op een der noordelijke fronten van *Naarden* van dien tijd uitgevoerd werd, waar ook, ongeveer dat tijdstip, kanonkelders onder de bastions-facen op het verlengde der ravelijns-grachten zijn gebouwd, van voren kappelvormig in den schild- of sluitmuur, en van achteren met regtopstaande bogen, bij wijze van halve cylindere, van de wal-aarde afgescheiden; alsmede de cirkelvormige afstompingen of *pans coupés* op de bolwerkspitsen, zoo als die naderhand door *Bombelli* (1683) zijn voorgesteld. Het gebruik der aard- en breshogen wordt door meergenoemden *Marolois* en door *P. Bekker* op nieuw aanbevolen, en *Ruse* stelde nagenoeg gelijktijdig met den Graaf *de Pagan*, zijne dubbele en driedubbele groote flanken, loodrecht op de verdedigingslijn, waarin zij beiden, waarschijnlijk, het vroeger door *Daniel Speckle* (1598) gedane voorstel wederom verlevendigden. Ook zag men reeds in 1635 te *Sohenkenschans* van de geblindeerde geschutstellingen gebruik maken, en ongeveer het midden der 17de eeuw vond men reeds bij sommige Nederlandsche vestingen, op de uitspringende punten van ettelijke bolwerken en ravelijnen van de verhoogde borstweringen, dat is, van de zogenoemde mutsen of kappen (*bonnets*), tegen enfilade- en plonge-rende schoten gebruik gemaakt.

Gerard Melder onderwees van 1654—1659 den vestingbouw binnen *Utrecht*, en leerde hoe men bij ruim omwalde steden, waar nog de zware rondceelen bestonden, dezelve als verschansingen in de keelen der om dezelve te bouwen ruime bolwerken konde doen dienen, zoodanig dat de oude blijvende ringmuur de gordijnhoeken vereenigde en ook de neven-gordijnen vormde, terwijl de steenen toren op het midden der keelverschansing van het bolwerk kwam te leggen; iets wat men ook reeds in het plan van *Maastrecht*, 1591, zag bestaan. Alsmede ziet men bij *Melder* de tenaillenvormige retranchementen in de keel zijner bolwerken voorgedragen.

X.

(1) De *fausse braye* werd in 1810 door de Fransche genie, nog in enkele gevallen, hier te lande vóór de courtine en flanken van nuttige toepassing geoordeeld, mits niet konnede geïnfileerd worden, waartegen *Melder* reeds de traversen had aanbevolen, en derzelve kruid daarenboven eene zelfde verheffing boven het maaiveld gevende als die van den bedekten weg.

(2) *Marolois* stelde ook de kazematten of kanonkelders onder de flanken voor, en in de figuren 80 en 160 van zijn werk, ziet men vijfhoek-zijddige schietkatten in de bolwerken, waarvan de facen en groote flanken evenwijdig met die der bolwerken loopen.

Verscheidenheid en Overeenstemming.

DE NEDERLANDSCHE ONDER-OFFICIER (1).

L'espérance fait tout endurer et tout entre prendre aux hommes; si vous la leur ôtez, ou qu'elle soit trop éloignée, vous leur ôtez l'ame.

Le Comte MAURICE DE SAXE.

Maar 't is de hoop niet die bedriegt:
Hij, die 't ondoenbre waagt te wenschen,
Zeg' vrij, dat hoop als rook vervliegt.

A. W.

« Een slecht soldaat, die niet hoopt eenmaal generaal te worden. » Welk een heerlijk gezegde; wie onzer, die het veelkleurige kleed draagt, hetwelk toch bij velen hetzelfde beteekent als militair te wezen, heeft het zich niet menigmaal in de liefelijke droomen zijner jeugd herhaald; wie onzer heeft er zijnen moed niet mede verlevendigd, wanneer hij mistroos- tig het aantal rangen nadacht, dat hij nog moest doorworstelen alvorens die schoone met starren versierde epauletten te erlangen; en echter, ik waag het te zeggen, men moge mij dan veilig eenen domper-ridder noemen: er is in de ladder der militaire hiërarchie ééne sport, en op deze sport bevinden zich ééne soort van lieden, onder welke het beter ware, dat deze krachtige uitdrukking nooit gehoord ware. Deze sport is die der onder-officieren; deze lieden zijn de onder-officieren van professie. — Ik weet zeer goed, hoe gewaagd het is met dergelijke stelregels in het publiek te komen; ik ben ten volle overtuigd, dat men er zich de ongenade van alle zoogenaamde liberalen door op den hals haalt; mij dunkt, ik hoor reeds zeggen, dat men al een *ongemakkelyke* domper moet wezen, een geslagen vijand van verlichting en *vryzinnigen vooruitgang* — welke uitdrukking tegenwoordig aan de orde van den dag is — om zoo iets te durven zeggen; in mijne verbeelding zie ik reeds het medelijdend schouderophalen van sommigen, terwijl anderen mij handenvol met namen naar het hoofd werpen, die nog luide door geheel Europa klinken; terwijl ik de hoogere rangen alleen aan personen met schoon- luidende titels of met welsprekende geldbuidels wil wegschenken.

Al wel, al wel, mijne heeren; ik heb mij voorgenomen u den Nederlandschen onder-officier af te schilderen; gij zult dus wel zoo goedwillig zijn, alles te lezen, wat ik van hem zeggen zal, en uw oordeel op te schorten tot ik uitgesproken

(1) Aanvankelijk was het voornemen om den Nederlandschen onder-officier, even als den soldaat, geheel als *type* te behandelen; de vele trekken echter, die zij met elkander gemeen hebben, zoowel als het tegenwoordige oogenblik, hebben aanleiding gegeven, dat dit op eene meer beschouwendende wijze geschied is.

heb. Het zal wel reeds duidelijk wezen, dat ik mij uitsluitend met den onder-officier van professie wil bezig houden; daardoor versta ik hem, die op goed vertrouwen af, zich onder de vanen rangschikt, zonder de gelukkige bezitter te wezen van ministeriele dispositiën, die hem de epauletten bij de minste mogelijkheid waarborgen, en in één woord, die geen ander vooruitzicht op bevordering heeft dan hetgeen hij zich zelve scheppen zal. Geloof nu echter niet, dat ik dezulken geheel en al den officiers-rang wil ontzeggen. Het is mijn voornemen geenszins, zulk een' onoverkomelijken slagboom voor hunne eerezucht te leggen; neen, hoewel de officiers-rang van die aantrekkelijke begoocheling verloren heeft, die hem zoo schoon in veler oogen deed blinken, zoo moet echter aan den braven, geschikten onder-officier het vooruitzicht daarop geopend blijven; doch dit mag bij hem geen eisch, maar een stille wensch wezen, wier vervulling hij met hoopvol vertrouwen afwacht. De Nederlandsche onder-officier van onze dagen hoopt niet alleen generaal te worden; maar hij *verlangt* en *re- kent* er op, om eenmaal de epauletten van 2^{den} luitenant te dragen, en wordt aan dit verlangen in de eerste 6 of 8 jaren van zijn engagement niet voldaan, welnu, dan neemt hij doodeenvoudig na het einde van hetzelfde, zijn ontslag, en daarna kan men hem, somwijlen met eene decoratie op de borst, als bediende in een koflijhuis ontmoeten.

Daarom zeide ik, dat het beter ware, indien het boven- aangehaalde spreekwoord niet onder hen bekend ware; daarom wilde ik, dat zij zich liever met het vooruitzicht op een gerusten, maar nederigen ouderdom vergenoegden. De geest des tijds is te veel veranderd, sedert zoo vele groote mannen zich uit het stof wisten omhoog te werken en de maarschalksstaf uit hunne patroontasschen toonden; en onder deze groote mannen, kweekelingen van den grooten veldheer onzer eeuw, die men zich toch zoo gaarne voor oogen stelt, als ware toonbeelden van soldatengeluk en soldatendeugden, zijn er ook, die lange, slevende dagen in de ongestuvrijde kazerne hebben doorgebracht; velen hunner hebben aldaar dat leven gekend, dat verre verwijderd van allen roem en van alle eer, kruipende voorbijgaat; dat vreemd blijft aan zoovele genoegens, die iederen anderen kring der zamenleving eigen zijn; dat geen huislijk geluk, geen hoekje van den haard, geen stille gezellige vreugde kent; dat leven, dat zorgeloos voor den zorgeloozen, maar voor den denkenden vaak geen leven is; doch zij gingen vaak regt voor zich uit, zonder een haar breed af te wijken, noch regts, noch links; en de wereld weet of zij het doel bereikten. Slechts een merkwaardig voorbeeld wil ik hiervan aanhalen: de generaal *Rampon* was vóór de revolutie twee jaren fuselier, vijf jaren grenadier, één jaar korporaal, één jaar sergeant en zes jaren sergeant-majoor. De Nederlandsche onder-

officier heeft tegenwoordig echter niet die volharding; al is hij ook uit den geringsten stand der maatschappij herkomstig, dan zegt hij na afloop van zijn eerste engagement: «Ik word toch nimmer een officier;» en hij wordt krullejongen. — En nu, treedt slechts even de kazerne binnen en vraagt naar die oude onder-officieren, die geweldige dienaars, die aan eene geheele kompagnie ontzag inboezemden, die braven, waarop de officier zich zoo veilig kon verlaten, die, grootsch op hunne chevrons, er al hunnen roem in stelden, dezelve met eer te dragen, — waar zijn zij gebleven? Het garnizoens-bataillon mag er op uwe roepstem nog eenige uitleveren, — in het active leger vindt men hen bijna niet meer; en zeker hadden wij hen nimmer gekend, als zij, even als hunne jongere kameraden, ongeduldig de epauletten begeerd, en die niet als eene zeldzaam te verkrijgene belooning voor zeldzamen dienstijver beschouwd hadden.

De Nederlandsche onder-officier is overigens een knappe borst, en gij moogt hem veilig gadeslaan, wanneer hij, des Zondags uit de kerk komende, zich naar zijne societeit begeeft. Onder de vele punten, die hij met den *Nederlandschen soldaat* gemeen heeft, van welke groote familie hij toch slechts een edeler lid is, behoort vooral dat der Jannerij. Indien de chef daarop niet al te stipt let, en hem dus wel een genoeg wil toestaan, hetwelk de jeugd en dus ook hem zoo geheel eigen is, dan ontmoet gij hem met een officiers-garnituur voor het hoofddeksel, een net wit boordje in den halsdas, de rok zoo naauw sluitende, dat niemand hem eene fijne taille zal ontzeggen, de pantalon naar den laatsten smaak, fraaije laarsjes aan, zwart glacé-handschoenen, en het zijdegeweer steeds zedig dragende; hij laat gaarne de sierlijk gewerkte *corde de sureté* van zijn horlogie zien, en verbeeldt zich, zoo uitgedoscht, dat alle mooie meisjes naar hem kijken. Ontmoet hij eenige zijner inferieuren, zoo heeft hij gaarne dat zij hem groeten; dit streelt zijne eigenliefde; evenwel heeft hij niet altijd de geschiktheid om den behoorlijken afstand tusschen zich en zijne minderen te onderhouden; men kan hem somwijlen, even goed als den schoolmeester in de oude anecdote, vergelijken bij de klok die eerst speelt en dan slaat.

Aan jonge onder-officieren gebeurt het nog al eens, dat zij, in weerwil van zich-zelfen, niet zonder onderscheid van persoon handelen; zoo zijn er sommigen in de kompagnie, die zij niet aan durven, en als er eens spoedig het een of ander in de chambrée verrigt zal worden, dan zijn het gewoonlijk de recruten en jonge soldaten, die de handen roeren.

Zij, die geen sergeant-majoor of fourier zijn, of geweest zijn, hebben een' gloeienden haat aan alle pennelikkerij; daarom is hun dan ook het rapportbriefje model n°. 8, hetwelk de sergeant der week dagelijks aan de luitenants moet ter hand

hand stellen, een knagende worm, die nimmer sterft als — nu misschien bij de herziening der reglementen.

Is een sergeant de eerste maal na zijne aanstelling menage-meester, dan heeft hij een' heiligen eerbied voor het menageboek; hij presenteert alsdan, en *veelal* ook nog later, de afgeslotene vijf dagen op een kladje aan den officier der week, om het daarna geverifieerd, angstig in het net over te brengen, en wie zou het nu nog wagen om een werk, dat zoo vele zuchten en zoovele zweetdruppelen kost, dat onder de oogen van hoofd-officieren en generaals moet komen, als een gemeen keukeboek in de chambrée aan vuile vingers prijs te geven?

Het wachtdoen in vredestand is voor de sergeanten eene ware plaag; zij, die weten hoe het op de wachten en in wacht-huizen gesteld is, zullen, wanneer zij daarbij in aanmerking nemen, dat de onder-officieren niet van de manschappen zijn afgezonderd, ligtelijk begrijpen, waarom. Deze afzondering zal wel niet altijd kunnen plaats hebben, doch dáár, waar zulks mogelijk is, verdient het aangeprezen te worden. De soldaat toch maakt zich gemeenzaam met die zijner superieuren, waar hij in gestadige aanraking mede is; hij leert hunne gebreken en feilen kennen, hetwelk zooveel doenlijk vermeden moet worden. Waarom, wachtdoende officieren! zoudt gij een geschikt sergeant niet bij u in uw wachtvertrek noodigen? Gij zult u daardoor niet vernederen, en de onder-officiersstand zal er veel bij winnen.

Er is nog eene plaats, waar de onder-officier steeds door zijne minderen omgeven is, en waar het zoo noodzakelijk ware, dat hij van hen was afgescheiden; ik bedoel de ziekenzaal. Wanneer toch vertoont de mensch zich meer naakt in al de eigenheden van zijn karakter, dan wanneer hij, door ligchaamspijnen neêrgedrukt, alle terughouding, alle veinzerij laat varen? Zoo toch wordt aan den soldaat gelegenheid gegeven, om hem, wien hij in de kracht van zijne gezondheid eerde, vreesde en misschien wel bewonderde, als een inderdaad zwak schepsel, klein van geest, te leeren kennen. Bovendien heeft de onder-officier, door de meerdere penningen, die hij per dag in het fonds van het etablissement stort, wel eenig regt op een afzonderlijk verblijf en beter voedsel, hetwelk toch in verscheidene gevallen, slechts uit de zoogenaamde *ratatouille* bestaat, die bij de korpsen alleen door de manschappen gegeten wordt.

De Nederlandsche onder-officier is in de eerste dagen na zijne aanstelling regt gelukkig van uit den *rommel* der chambrée verlost te wezen; het verheugt hem, dat hij in eene afzonderlijke kamer logeert en aan eene betere tafel spijst. Of er nu echter aan deze betere tafel ook een betere toon heerscht, durf ik niet verzekeren; maar het kan geen kwaad, dat de

adjutant zich daarvan van tijd tot tijd eens overtuige. Het opzeggen van zijne theorie is voor den onder-officier een gewichtig punt; hij heeft gaarne — wat men hier ook tegen in moge brengen — dat men hem dezelve met vragen en antwoorden te leeren geeft; en, onder ons gezegd, hij verbeeldt zich, dat hij hiermede een weinigje al te veel geplaagd wordt. Of dit nu waar is, wil ik niet beslissen; maar het is zeker, dat ik onlangs het volgende gezegde opving: «De sergeant «N. N. is een goed onder-officier; hij faalt zelden in zijne «pligten; het is maar jammer, dat hij zijne theorie altijd zoo «slecht kent, ik zal hem hiervoor moeten straffen.»

De sergeant-majors die men tegenwoordig in het leger vindt, zou men gevoelig in twee hoofsoorten kunnen verdeelen: de eerste zijn de oude goede dienaars, de *moeders* der kompagnien; de tweede, de *administrateurs par excellence*. De eersten worden zeldzaam, en moet ik het zeggen, de kapiteins zijn ook vrij wat beter met de laatsten gediend. Indien het niet mogelijk is om den schrikkelijken papierwinkel, die thans moet aangehouden worden, te verminderen, dan ware het ook wel zoo goed, de sergeant-majors van alle overige diensten in de kompagnie te ontheffen, hetwelk trouwens bij de meeste korpsen stilziggend geschiedt.

De fourier is, volgens zijne plaats in de contrôle, de jongste onder-officier; hierdoor is hij dikwijls in eene moeilijke positie tegenover de sergeanten. Bij afwezigheid van den sergeant-majoor toch, neemt hij meestal deszelfs functien waar. Hoewel het reglement daarvoor een sergeant aanwijst, zoo oordeelt men echter in het leger niet ten onregte, dat dit het beste aan den fourier kan worden opgedragen, die met den gang der zaken bekend is.

De Nederlandsche onder-officier is regt verheugd, dat de beide eerste lessen der pelotons-school en de eerste les der bataillons-school aanmerkelijk van hun crediet verloren hebben; hij ziet nu reeds, dat er eene ontzaggelijke bezuiniging van handschoenen voor hem ontstaan is, sedert hij zoo nijdig niet meer op dat arme geweer behoeft te wezen.

Het verheugt hem van ganscher harte, dat men het ernstige voornemen opgevat en reeds pogingen in het werk gesteld heeft, om zijnen stand te releveren, en bij voorraad durf ik reeds openlijk, uit zijnen naam, dank zeggen voor de weldaad, die hierdoor aan hem en het gansche leger zal bewezen worden. Hij is echter nog in het onzekere, zoowel als velen zijner superieuren, op welke wijze dit zal geschieden. Dat het noodzakelijk is, valt niet te betwijfelen, en in het bovenstaande zal men wel eenige redenen hiervan kunnen ontdekken. Als eene der voornaamste durf ik op te geven de overdrevene begeerte naar den officiersrang, aangezien deze eene aanhoudende mutatie onder hen ten gevolge heeft. Wanneer

men echter alles overweegt, zal men spoedig moeten bekenen, dat dit driftige verlangen naar avancement, niet geheel en al aan zijn ongeduld moet worden toegeschreven. Tot nog toe immers bestond er voor den onder-officier, indien hij bleef dienen, geen ander alternatief, dan de epauletten of een' gebrekkigen, althans een' bekrompen ouderdom. Dit zien zij, naarmate wij ons verder van het groote militaire tijdvak onzer eeuw verwijderen, en naarmate de opgewondene liefde voor den stand, dien men in oorlogstijd kent en die in 1850 en later weder zoo schoon begon te herleven, al meer en meer door den vrede verflaauwt, duidelijker dan ooit in. Het eerste is, in tijden van rust, indien men volstrekt geene opleiding tot studien gehad heeft, moeilijk te verkrijgen; en om het tweede te ontgaan, moeten zij immers wel in de kracht van hun leven naar een ander middel van bestaan omzien. Vervolgens is den onder-officiersstand eene wonde toegebracht, welke reeds niet meer van heden of gisteren dagteekent. Ik schroom bijna om dit zoo teedere punt aan te roeren, daar toch velen hoewel ten onregte, mijne meening verkeerd kunnen uitleggen. Zoude men, bij eene aandachtige beschouwing van al de promotien, die sedert 1850 zonder examen hebben plaats gehad, niet moeten zeggen, dat daardoor begeerten zijn opgewekt, en verwachtingen gaande gemaakt, die hij eenen geregelden gang van zaken niet allen konden bevredigd worden, en die hij overerving nog steeds in de jongere onder-officieren zijn levendig gebleven? Had nu echter deze onstuimige begeerte, zooals men oppervlakkig zou moeten veronderstellen, eene gewenschte emulatie ten gevolge, dan ware het dwaasheid daartegen uit te varen; maar, helaas! wij zien immers dagelijks het tegendeel, en hoe zouden zij het; «*Fais ce que «dois, adviennne que pourra*» kunnen ter harte nemen, als zoovelen, die boven hen gesteld zijn, den moed laten zakken?

Wil men dus den onder-officiersstand releveren, hetwelk toch wel zooveel zal beteekenen als denzelven grooter en achtingswaardiger in zijne eigene oogen en in die van anderen te maken, dan moet hij weder die innige verkleefdheid voor den stand der eer bezitten, die hem voor al de overigen onverschillig maakt; en om deze verkleefdheid op te wekken, moet hij het vooruitzicht behouden op de epauletten, doch, zooals gezegd is, als eene zeldzame belooning voor zeldzamen dienstijver. Men trachte vooral hen, die gedecoreerd zijn, te behouden. Hoe schaars worden zij niet, en hoe ligt zou men hen beter kunnen doen blijven, wanneer men kon besluiten, om aan ieder, die vrijwillig, niet wegens lichaamsgebreken of verkregen regt op pensioen, de dienst verlaat, slechts de ridder-soldij als soldaat uit te betalen; terwijl *zy* daarentegen, die bleven dienen, bij verhooging van

rang, ook de verhoogde riddersoldij aan dien rang toegekend, zouden genieten, zoodat zij na hunne aanstelling als officier, nog de toelage aan hunnen laatsten onder-officiersrang verbonden, behielden.

Verder voorkome men die blikken vol weemoed en die angstige zuchten, waarmede hij ieder nieuw grijs haar in zijnen knevel gadeslaat; ligt toch, dat een geruste avond het loon zij van een' moeilijken dag, vol van zelfverloochening en opofferingen. — Hoe gelaten toch zou hij des morgens bij zijn haastig toilet, in het kleine zakspiegeltje, die grijze haren niet beschouwen, en hoe rustig zou hij het rimpelen van dat bruingeringde voorhoofd niet opmerken, wanneer hij slechts de zekerheid hadde, van bij het verlaten van de dienst, op de eene of andere wijze, een hooger jaarlijksch inkomen te genieten dan dat, hetwelk hem thans van rijkswege wordt toegekend.

Het zal den onder-officier wijders strelen, wanneer hij gevoelt, dat een edeler last op zijne schouderen drukt en dat hij tot iets nuttigers gebruikt wordt, dan als een nietig wezen, slechts geschikt om met papier en potlood, achter een' luitenant, fungerend vice-korporaal te loopen.

In het jaar onzes Heeren 1672, zeide men van een sergeant of gelidsluiter: « *Int 't afwesen van de hooger Amptmannen, doet hy de Wacht optrekken, schikt syne krygsbende, soo wel tot het trekken en tot het slaen, als tot het wachthouden;* » de korporaal reeds was een « *die de stoutste knechten in de voorste plaetsen geleid,* » (1) en wat zijn zij tegenwoordig? Doch zóó moeten zij weder worden; zij moeten niet alleen wezen de *ziel* van de infanterie, gelijk de maarschalk van Saksen hen noemde, maar ook de ziel van het geheele leger, die slechts eene hoogere impulsie noodig heeft om te doen bewegen en handelen. De officiersrang moet in hunne oogen weder omstraald worden door dien helderen glans, die ontzag inboezemt, en die, o jammer! zoo begon te tanen. Doch daartoe zij de officier boven alles officier; daartoe straffe hij

(1) *Den arbeid van Mars*, door ALLAIN MANESSON MALLET; uit het Fransch vertaald in 1672.

den schuldige, maar daartoe hebbe hij ook den moed om den miskende en den verdrukke te verdedigen.

Om den onder-officier gewigtiger te doen voorkomen in de oogen zijner minderen, behoeft men hem juist geene mindere magt te geven; men behandle hem slechts met achting en onderscheiding en vergete niet, dat het steeds 't gevoel van eigenwaarde kwetst, wanneer men in het bijzijn van inferieuren gecorrigeerd wordt.

Men geve den onder-officier, bij belangrijker dienstpligten, ook voorregten, die hem het leven aangenaam maken. Niet alles kan in Reglementen bepaald worden, maar wat zou het b. v. schaden, wanneer, na afgehoopen dienst, de onder-officier en ook ieder ander, zich al een wat sierlijker en met meer smaak kleepte dan de ordonnanciën dit juist voorschrijven? Herinnert gij u dan niet meer, strenge chefs! dat gij ook die jaren beleefd hebt, toen het u streefde, wanneer uwe uniform zonder plooi om uwe leden sloot; toen gij met welgevallen uwe weelderige haarlokken beschouwde en met angst aan de naderende inspectie dacht, die zij niet meer zouden beleven; zijn u dan die blikken vergeten, die stralende van vergenoegen op u rustten, wanneer gij u in al het schoon uwer jeugd en in al den luister eener smaakvolle kleeding voor háár vertoondet, die gij thans nog uwe geliefde gade noemt of — wier aandenken na jaren, veelligt nog in uw binnenste sluimert, en wier beeldtenis nog nu en dan door den spiegel uwer ziel wordt weergekaatst? Welnu, evenzoo zijn vele uwer onder-officiëren in den bloei van hun leven; evenzoo zijn er voor hen verlangende maagdenharten; evenzoo zijn er voor hen blikken, die schitteren van genoegen en tevredenheid, wanneer de geliefde zich regt schoon, regt bevallig vertoont.

Daarenboven, de onder-officier moge gerust gesteld zijn voor de toekomst, dan is het nog aan zijne meerderen, om hem de dienst als iets schooners dan eene broodwinning te doen beschouwen. Hoe meer men hem het leven aangenaam maakt, hoe meer hij ook uit wezenlijke liefde voor zijnen stand, zich tot de vervulling zijner pligten zal beijveren.

December, 1841.

A. W. P. W.....L.

BIJLAGE VI.

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIRES SPECTATOR, 10de DEEL, N°. 6.

(Maand December, 1841.)

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Tot auditeur-militair in het prov. komm. van Gelderland: de heer Mr. E. Scheidius, advocaat bij het provinciaal gerechts-hof in Gelderland en plaatsvervangend kantonregter te Arnhem. Bij de K. M. Akademie te Breda, tot 2de luit. der art.: de 2de luit. Jonkh. J. L. Bloys van Treslong, van het 2de reg. art. Tot 2de luit. der kav.: de 2de luit. A. O. H. Bon Gansneb, genaamd Tengnagell, van het 1ste reg. lans. Tot 2de luit. der genie: de 2de luit.-ing. G. G. van der Hoeven, van het korps ing., min. en sapp. Tot fungerend leeraar van de 2de kl. in de letterkunde: de 2de luit. der genie G. Kuyper Hz., van de Akademie. Bij het 5de reg. inf., tot 2de luit.: de 2de luit. op non-activiteit J. L. Gorné. Bij het garn.-bat., tot kap.: de kap. op non-act. C. van den Bergh. Bij het 1ste reg. lans., tot 2de luit.-adj.: de 2de luit. J. G. T. Hogg, van het reg. Bij het 4de reg. ligte drag., tot 2de luit.-adj.: de 2de luit. H. A. L. van Vessem, van het reg.

Verplaatsingen.

Bij het 5de reg. art.: de kap. der 5de kl. J. Doorman, van den staf der art., belast met het toezigt over het wapen-magazijn te Dordrecht. Bij het wapen-magazijn te Dordrecht: de kap. der 1ste kl. Jonkh. F. W. von Speicher, van het 5de reg. art. Bij het 6de reg. inf.: de 1ste luit.-adj. D. Voogt, van het 2de reg. inf. Bij het 1ste reg. veld-art.: de kap. P. C. G. van der Kun, van het 5de reg. art. De 2de luit. E. R. van der Wijck, van het 2de reg. vest.-art. Bij het 2de reg. art.: de kap. B. W. Bolomey, van 1ste reg. art. De 1ste luit.-kwartierm. C. J. Swalmius van der Linden, van het 10de reg.

inf. Bij het alg. depôt der landm. n°. 55: de 1ste luit.-kwartierm. M. Wegkamp, van het 2de reg. inf. Bij het 2de reg. inf.: de 2de luit.-kwartierm. H. W. Roebly, van het alg. depôt der landm. n°. 55. Bij het 1ste reg. inf.: de 2de luit.-kwartierm. J. van Graaf-eiland, van het 5de reg. inf. Bij het 10de reg. inf.: de 2de luit.-kwartierm. H. Mulder, van het 2de reg. art. Bij het 6de reg. inf.: de 2de luit.-kwartierm. H. A. Nieuwenhuysen, van het 1ste reg. lans. Bij de O. I. inf: de 2de luit. J. A. Muller, van het 1ste reg. inf., G. F. F. van Woerden, van het 5de reg. inf., W. Campbell, van het 7de reg. inf., G. A. Muller, van het 8ste reg. inf. Bij den staf der art. en gedetacheerd naar de kolonie Suriname, om aldaar het kommando over de art. te voeren: de maj. J. L. de Casembroot, van het kords rijd. art.

Eervol ontslagen.

De gep. maj. tit. J. A. de Groot Stiffry, uit de betr. van adminis. van het garn.-hosp. te Maastricht. De auditeur-militair Jonkh. Mr. J. T. H. Nedermeijer Ridder van Rosenthal, in het prov. komm. van Gelderland. De 2de luit. tijd. op non-act. J. H. F. Joost, van het 4de reg. inf.

Non-activiteits-tractement verleend aan:

De ritm.-komm. J. J. Gaymans, van het 4de reg. ligte drag. De ritm. F. H. M. Goethart, van het 5de reg. ligte drag. De kap. F. X. A. Jansen, van het korps maréchaussée. De kap. S. F. W. van Bunge, van het reg. jag. De kap. A. H. van Karnebeek van het reg. jag. De 2de luit. E. C. F. de Quay, van het 5de reg. ligte drag.

Overleden.

De tijd. 2de luit. O. Brincour, van het alg. depôt der landm. n°. 55. De 2de luit. J. H. Kuys, van het 2de reg. zware drag. De 2de luit. P. A. van Suchtelen, van het 1ste bat. van het reg. jag.

